

V 478
I C 10

Wrocław

Uebersicht

der
statistischen und sonstigen Verhältnisse
des
Adelnauer Kreises
mit Bezug auf die im Jahre 1858 ausgeführte statistische Aufnahme
und
mit Berücksichtigung der Resultate der Kreis-Verwaltung,
entworfen
von
dem Königlichen Landrath
Wocke.

W Y K A Z

statystycznych i innych stósunków
POWIATU ODOLANOWSKIEGO
na zasadzie wykonanego w roku 1858. spisu statystycznego
oraz
z uwzględnieniem rezultatów zarządu powiatowego
wypracowany
przez
Królewskiego Radcę Ziemiańskiego
Wocke.

Druck von Theodor Hoffmann in Ostrowo.

BIBLIOTEKA UNIW. W POZNANIU

239857

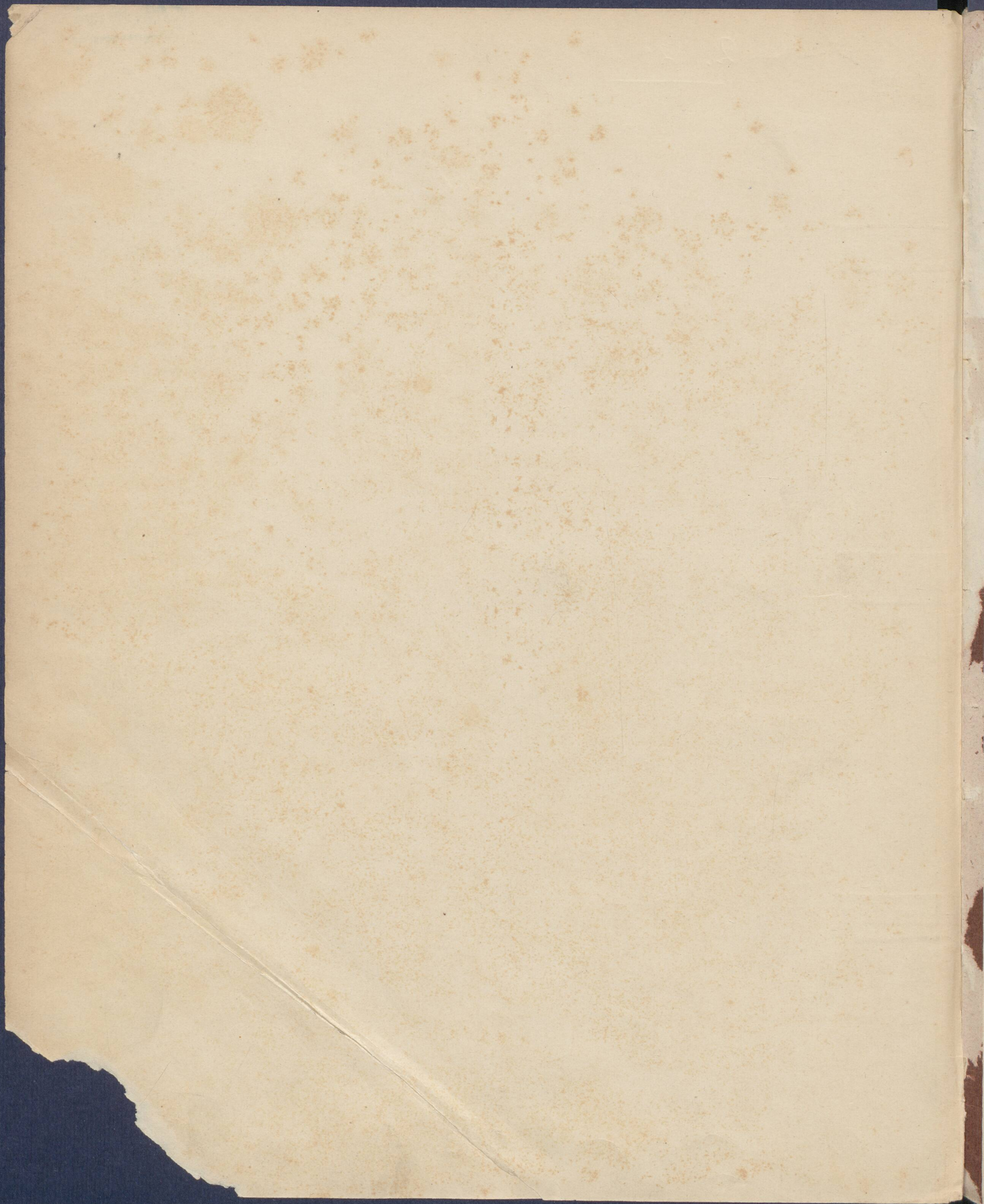
Woke, Adolman

QII 14

2 eqs!

IC 10,

F 478
I C 10

Verwalt

Uebersicht

der
statistischen und sonstigen Verhältnisse

des
Adelnauer Kreises

mit Bezug auf die im Jahre 1858 ausgeführte statistische Aufnahme

und
mit Berücksichtigung der Resultate der Kreis-Verwaltung,

entworfen

von

dem Königlichen Landrath

Wocke.

W Y K A Z

statystycznych i innych stosunków

POWIATU ODOLANOWSKIEGO

na zasadzie wykonanego w roku 1858. spisu statystycznego

oraz

z uwzględnieniem rezultatów zarządu powiatowego

wypracowany

przez

Królewskiego Radcę Ziemiańskiego

Wocke.

Druck von Theodor Hoffmann in Ostrowo.

8

ak 4660

[Faint, illegible text]

[Faint, illegible text]

[Faint, illegible text]

[Faint, illegible text]

[Faint, illegible text]

239857

I C 10

[Handwritten signature]

[Faint, illegible text]

[Faint, illegible text]

[Faint, illegible text]

[Faint, illegible text]

[Faint, illegible text]

[Faint, illegible text]

1954 № 4268

[Faint, illegible text]

Inhalts - Uebersicht.

	Seite.
I. Lage, Grenzen und Größe	5.
II. Gewässer	5.
III. Waldungen	6.
IV. Zahl der Städte, Land- und Pfarngemeinden und Rittergüter	7.
V. Bevölkerungs-Verhältnisse	8.
VI. Gebäude	9.
VII. Viehstand	10.
VIII. Handel und Gewerbe	10.
IX. Militair-Verhältnisse	14.
X. Steuer- und Abgabewesen	14.
XI. Kommunal- und Finanz-Verhältnisse des Kreises	16.
XII. Schulwesen	20.
XIII. Feuer-Societäts-Wesen	23.
XIV. Die unternommenen Begehauten und deren Kosten	24.
XV. Vorgekommene Verbrechen und Vergehen	25.
XVI. Agrikultur-Verhältnisse	26.
XVII. Ausgeführte und noch schwebende Gemein- heits-Theilungen	29.
XVIII. Kranken-Institut	30.

Przegląd osnovy.

	Stronica.
I. Obszerność, położenie i granice	5.
II. Wody	5.
III. Bory	6.
IV. Ilość miast, gmin wiejskich, parafii i dóbr rycerskich	7.
V. Stosunki mieszkańców	8.
VI. Zabudowania	9.
VII. Stan bydła	10.
VIII. Handel i proceder	10.
IX. Stosunki wojskowe	14.
X. Podatki	14.
XI. Stosunki komunalne i finansowe powiatu	16.
XII. Szkoły	20.
XIII. Zabezpieczenie ogniowe	23.
XIV. Wykonane budowanie dróg i koszta tejże	24.
XV. Zbrodnie i przekroczenia	25.
XVI. Stosunki rolnictwa i melioracye	26.
XVII. Wykonane i jeszcze toczące się regu- lacye i separacye	29.
XVIII. Instytut chorych	30.

Przebieg choroby

1	I. Obserwacja położona i gminna
2	II. Wzrost
3	III. Ciężar
4	IV. Ciężar ciała, gminnie wleżki, paraliż
5	dobry i zły
6	V. Stosunki intelektualne
7	VI. Zaburzenia
8	VII. Stan ciała
9	VIII. Histo- i psychologia
10	IX. Stosunki woskowe
11	X. Podatki
12	XI. Stosunki komunalne i finansowe
13	XII. Szkoła
14	XIII. Zaburzenia ogólnego
15	XIV. Wykazanie choroby i jej przebiegu
16	XV. Znaczenie i przebieg
17	XVI. Stosunki intelektualne i moralne
18	XVII. Wykazanie i jej przebieg
19	zarys i szczegóły
20	XVIII. Historia choroby

Inhalt des Heftes

1	I. Lage Ort und Größe
2	II. Geschichte
3	III. Bevölkerung
4	IV. Lage der Kirche, Land- und Forstwirtschaft
5	und Wirtschaft
6	V. Wirtschaftsgeschichte
7	VI. Schule
8	VII. Religion
9	VIII. Staat und Gewerbe
10	IX. Militär-Geschichte
11	X. Gewerbe und Handel
12	XI. Kommunal- und Finanz-Geschichte
13	Schule
14	XII. Schulen
15	XIII. Finanz-Geschichte
16	XIV. Die verschiedenen Pflanzungen und Forstwirtschaft
17	Schule
18	XV. Pflanzungen, Schulen und Forstwirtschaft
19	XVI. Militär-Geschichte
20	XVII. Handel und Gewerbe
21	Land- und Forstwirtschaft
22	XVIII. Kommunal- und Finanz-Geschichte

I Lage, Grenzen und Größe.

Der Adelnauer Kreis, zum Regierungsbezirk und Großherzogthum Posen gehörig, wurde in seinem jetzigen Umfange im Jahre 1817 regulirt. Bis dahin hatten ein großer Theil des Pleschener und mehrere Ortschaften des Krotoschiner Kreises zu ihm gehört.

Der Kreis grenzt gegen Osten an das Königreich Polen und den Schildberger Kreis, gegen Süden an die Kreise polnisch Wartenberg und Militisch, gegen Westen an den Militischer und Krotoschiner Kreis, und gegen Norden an den Pleschener Kreis.

Der Adelnauer Kreis hat einen Flächenraum von $16\frac{3}{4}$ □ Meilen oder 368,500 Morgen und zwar:

a. Acker	171,289
b. Wiesen	38,992
c. Forsten	96,965
d. Weide	14,450
e. Gärten	4,755
f. Baupläze der Städte u. Dörfer, Straßen, Gräben, Gewässer und Umland	42,049
Summa	368,500

Was die Qualität des Bodens betrifft, so enthält der kleinere, nach Osten zu um Sulmierzyce belegene Theil des Kreises den vorzüglichsten Weizenboden I. und II. Klasse, während der übrige, größere Theil des Kreises aus Gersten- und Roggen- und im südwestlichen Theile aus sandigem Boden besteht.

II. Gewässer.

Den Adelnauer Kreis durchströmen vier kleine Flüsse, nemlich:

1. Die Prosna, welche von Süden nach Norden fließt und — indem sie bei Zamosć unweit Grabow aus dem Schildberger in den Adelnauer Kreis kommt, bis Ostek die Landesgrenze mit dem Königreich Polen bildet, dann sich östlich wendet und nach Kalisch weiter fließt.

I. Obszerność, położenie i granice.

Powiat Odolanowski, w obwodzie Regencyi Poznańskiej i Wielkim Księstwie Poznańskim utworzony w obszerności obecnej r. 1817. — Poprzednio należała do niego znaczna część teraźniejszego powiatu Pleszewskiego i kilka wsiów do powiatu Krotoszyńskiego wcielonych.

Powiat tutejszy graniczy od wschodu z królestwem Polskiem i z powiatem Ostrzeszowskim, od strony południowej z powiatem Sycowskim i Mieliczkim, od zachodu z powiatem Mieliczkim i Krotoszyńskim i ku północy z powiatem Pleszewskim; ma rozmiaru $16\frac{3}{4}$ mil kwadratowych czyli mórg 368,500 a zwłaszcza

a. roli ornej	mórg 171,289
b. łąk	38,992
c. boru	96,965
d. pastwisk	14,450
e. ogrodów	4,755
f. miejsc zabudowania po miastach i wsiów, dróg, rowów, wód i nieużytecznego gruntu	42,049

razem mórg 368,500

Pod względem dobroci ziemi, znajduje się w tylko małej części Powiatu, to jest ku wschodowi w okolicy Szkalmierzyc najprzedniejszy grunt pszenny I i II klasy, druga zaś i większa część składa się z roli tak zwanej jęczmiennej i żytniej, a w południowo-zachodniej części powiatu z gruntu piaszczystego.

II. Wody.

Przez Powiat Odolanowski płyną cztery małe rzeczki.

1. Prosna, biegnie od południa ku północy, i jest zarazem od punktu, gdzie pod Zamosćem nie daleko Grabowa powiat Ostrzeszowski opuszcza i w powiat tutejszy przechodzi, aż za Osiek granicą krajową z królestwem polskim. Od Osieka bierze ona kierunek swój ku zachodowi płynąc do Kalisza.

2. Die Dlabok. Diese tritt bei Strzebow vor Raszkow ni den hiesigen Kreis und ergießt sich, nachdem sie die Feldmarken von Strzebow, Raszkowek, Rąbczym, Jelitow, Radlow, Gremblew, Zacharzew, Lewkow, Ostrowo, Wenecya, Karški, Czekanow, Bagatella Kęszyce, Biskupice szalone, Latowice, Bilczew, Psary und Slawin in östlicher Richtung strömend berührt hat, in die Bystrzyce und mit dieser bei dem Dorfe Dlabok in die Nahe Proсна.

3. Der Bartsch=Fluß, welcher im hiesigen Kreise zwischen Chynow und Smardow entspringt, und mit dem einem Arme westlich über Sadowie, Groß=Wysocko, Przygodzice, Janow przygodzkie, Groß=Topola, Adelnau, Raczyce und Uciechow nach Schlesien sich hinzieht, mit dem anderen Arme dagegen sich östlich wendet und unter dem Namen der Strzyżewer Bartsch über die Feldmarken von Sieroszewice und Rossoszyce in die Dlabok fließt.

4. Das schwarze Wasser, oder der polnische Bach, welcher aus Schlesien kommend, bei Granowice in den hiesigen Kreis tritt, die Feldmarken von Granowice, Młynik und Wógdaj in westlicher Richtung durchströmt und sich im Mittlischer Kreise in den Bartsch=Fluß ergießt.

Von den im hiesigen Kreise befindlichen Fischteichen gehören die bedeutendsten zur Starostei Adelnau (die seitiger Theil des Fürstenthums Krotoschin) mit 1425 Morgen und zur Graffschaft Przygodzice mit 3187 Morgen. Namentlich in den letzteren wird die Karpfenzucht in bedeutendem Umfange und mit gutem Erfolge betrieben.

III. Waldungen.

Von den im hiesigen Kreise befindlichen 96,965 Morgen Forsten gehören 1267 Morgen zur Königl. Oberförsterei Wielowieś (deren übriger bei weitem größerer Theil zum Schildberger Kreise gehört), 2091 Morgen der Stadt Sułmierzyce und 83,736 Morgen den Dominien, von denen die größten, nämlich die Starostei Adelnau 28,543 Morgen und die Graffschaft Przygodzice allein 28,385 Morgen enthalten. Nächst diesen befinden sich die bedeutendsten Forsten in den Herrschaften Groß=Wysocko, Lewkow, Pogrzybow und Raszkowek.

Der Preis des Holzes betrug bis jetzt in den Dominialforsten 3 Thlr. pro Klafter harten und 2 Thlr. 15 bis 20 Sgr. pro Klafter weichen Holzes, wogegen in der an

2. Rzeczka Ołobok wchodzi pod Skrzebową przed Raszkowem w powiat tutejszy, a dotknawszy w kierunku ku wschodowi pola Shrzebowy, Raszkówka, Rąbczyna, Jelitowa, Radłowa, Gremblewa, Zacharzewa, Lewkowa, miasta Ostrowa, Wenecyi, Karsków, Czekanowa, Bagateli, Kęszyc, Biskupic szalonych, Latowic, Bilczewa, Psar i Sławina, wpada w rzeczkę Bystrzec i z tąże połączoną pod wsią Olobokiem do rzeki Proсны.

3. Rzeczka Barycz, biorąc początek swój w powiecie tutejszym pomiędzy Chynową a Smardowem płynie jedną częścią kierunkiem ku zachodowi przez pola Sadowia, Wysocka wielkiego, Przygodzie, Jankowa przygodzkiego, Topoli wielkiej, miasta Odolanowa, Raczyckie i Uciechowa do Ślązka; drugą częścią zaś dyrekcją ku wschodowi pod nazwą Baryczą strzyżewską przez terytorye Sieroszewic i Rossoszyce płynąc wpada w rzeczkę Ołobok zwaną.

4. Rzeczka Woda czarna także strumieniem polską zwaną, przypływa z Śląska i wchodzi pod Granowcem w powiat tutejszy a biegnąc ku zachodowi przez pola Granowca, Młynika i Bugdaju, łączy się w powiecie Mielickim z rzeką Barycz.

Z stawów w powiecie tutejszem się znajdujących przynależą najznaczniejsze [do Starostwa Odolanowskiego (część księstwa Krotoszyńskiego do powiatu tutejszego wcielonego) w liczbie 1425 mórg. i do hrabstwa Przygodzkiego w liczbie mórg 3187. Zwłaszcza w stawach hrabstwa Przygodzkiego chodują się karpie nietylko w liczbie mnogiej ale i z skutkiem znacznych korzyści.

III. Bory.

Z mórg 96,965 boru w powiecie tutejszem się znajdujących należy 1267 mórg do dóbr rządowych resp. do królewskiego nadleśnictwa w Wielowśi (znaczna większa część lasów do tego nadleśnictwa wcielonych należy do powiatu Ostrzeszowskiego) dalej należy 2091 mórg boru miastu Sułmierzyce, a mórg 83,736 różnym Dominium, z których najwięcej posiadają Starostwo Odolanowskie i hrabstwo Przygodzkie, pierwsze 28,543 morgi a ostatnie 28,385 mórg.

Następnie posiadają znaczne bory dobra Wielkie Wysocko, Lewkow, Pogrzybów i Raszkówek.

Cena drzewa w borach dominialnych była dotychczas 3 talary za sążen twardego a 2 tal. 15 sgr. do 2 tal. 20 sgr. za sążen drzewa sosnowego.

3 Meilen von Ostrowo belegenen Königl. Forst zu Wielowies die Klaster Kiefern Holz für 1 Thlr. 10 Sgr. verkauft wird.

IV. Zahl der Städte, Land- und Pfarr-Gemeinden und Rittergüter.

Der Adelnauer Kreis enthält 4 Städte und zwar: Ostrowo, Adelnau, Sulmierzyce und Raszkow und 242 ländliche Ortschaften. Unter den letzteren befinden sich:

1. Dörfer	98
2. Vorwerke	30
3. Kolonien	11
4. Etablissements	82
5. Forst-Etablissements I	21
Summa	242

In 106 Ortschaften sind Schulzen vorhanden.

Es sind im Adelnauer Kreise zwanzig Pfarrgemeinden vorhanden, und zwar vier evangelische und sechzehn katholische. Von den erstgedachten sind die Pfarrgemeinden Schwarzwald und Latowice aus früheren zur evangelischen Kirche in Ostrowo gehörig gewesen. Villalen vor einigen Jahren neu errichtet worden. Bei der Kirche in Ostrowo sind drei Geistliche, bei den drei anderen je einer angestellt. Die Städte Ostrowo und Adelnau sind seit langer Zeit im Besitze evangelischer Kirchen, in Schwarzwald ist der Neubau einer Kirche seit vorigem Jahre im Gange und in Latowice wird voraussichtlich der Bau einer evangelischen Kirche in nächster Zeit zur Ausführung gelangen. Einstweilen wird sowohl in Schwarzwald als in Latowice in den dazu eingerichteten Schulhäusern der Gottesdienst abgehalten. Die evangelischen Einwohner von Raszkow bilden eine Filial-Gemeinde der Kirche in Ostrowo, und die evangelischen Einwohner von Sulmierzyce sind nach Adelnau einpfarrt.

An katholischen Kirchen besitzt der Kreis 16, bei welchen 19 ordinirte Geistliche die Seelsorge verwalten. An den Kirchen in Ostrowo, Adelnau und Sulmierzyce sind je zwei Geistliche angestellt, bei allen übrigen je einer mit Ausnahme der Kirche in Skrzebow, woselbst das Pfarramt mit dem zu Raszkow verbunden ist.

Für die Einwohner des Kreises mosaischen Glaubens sind drei Synagogen mit je einem Rabbiner vorhanden, in Ostrowo, Adelnau und Raszkow. Die von der jüdischen

W borach zaś rządowych Wielowiejskich, o trzy mile od Ostrowa odległych sprzedaje się sążen drzewa sosnowego po 1 tal. 10 sgr.

IV. Ilość miast, gmin wiejskich, parafii i dóbr rycerskich.

Do powiatu Odolanowskiego należą 4 miasta t. j. Ostrow, Odolanów, Sułmierzyce i Raszków, dalej należą 242 posiadłości wiejskich, a zwłaszcza mieszczą się pomiędzy ostatnimi

1. wsiów	98
2. folwarków	30
3. kolonii	11
4. pojedynczych posad	82
5. posad leśnych	21
razem	242

W 106 miejscach znajdują się Sołtysi.

Parafiiów jest w powiecie 20, z których 16 katolickie a 4 ewangelickie. Ostatnie znajdują się w Czarnymlesie i w Latowicach, które utworzone zostały przed dopiero parę laty z filialów dawniej do ewangelickiego kościoła w Ostrowie należących.

Przy kościele w Ostrowie jest 3 księży, u każdego z reszty kościołów 3, tylko po jednym.

Miasta Ostrow i Odolanów mają już od lat dawnych kościoły ewangelickie. W Czarnymlesie rozpoczęto budowę nowego kościoła ewangelickiego jeszcze w roku zeszłym.

Względem rozpoczęcia budowy nowego kościoła w Latowicach toczą się jeszcze układy, spodziewać się jednak należy, że i ta budowa nie zadługo rozpoczęta zostanie.

Temczasowo odbywa się nabożeństwo tak w Latowicach jak i w Czarnymlesie w zabudowaniach szkólnych do tego urządzonych.

Ewangelicy w Raszkowie tworzą oddział parafii w Ostrowie, zaś mieszkańców wyznania ewangelickiego w Sułmierzycach przyłączono do parafii w Odolanowie.

Kościółów katolickich ma powiat 16, księży 19.

Przy kościele w Ostrowie jest dwóch księży i tyleż przy kościele w Odolanowie i Sułmierzycach, u reszty zaś kościołów tylko po jednym z wyjątkiem kościoła w Skrzebowie, którym zawiaduje Pleban przy kościele Raszkowskim.

Mieszkańcy starozakonni powiatu posiadają 3 bożnice, t. j. w Ostrowie, Odolanowie i Raszkowie; przy każdej z tych bożnic jest Rabin.

Gemeinde in Ostrowo mit einem Kosten-Aufwande von circa 20,000 Thlr. in letzter Zeit neu gebaute schöne Synagoge bildet eine Zierde der Stadt.

Der Adelnauer Kreis enthält 43 Rittergüter mit Hypotheken-Folien, worunter die den Herren Fürsten W. und B. Radziwill gehörige Grafschaft Przygodzice mit 15 und die zum Fürstenthum Krotoschin gehörige Starostei Adelnau mit 9 Vorwerken. Außerdem befinden sich von den 43 Rittergütern einmal 4, zweimal 3 und fünfmal 2 Rittergüter in einer Hand, so daß die Zahl der stimmberechtigten Rittergutsbesitzer auf den Kreistagen bisher 31 betrug.

V. Bevölkerungs-Verhältnisse.

Der Kreis enthält nach der letzten am Schlusse des Jahres 1858 erfolgten Zählung

49,491 Einwohner, wovon
24,102 männlichen) Geschlechts.
25,389 weiblichen)

Auf eine □ Meile kommt eine Einwohnerzahl von 3,093 Seelen.

In den 4 Städten wohnen
11,378 Personen und zwar
5,472 männlichen) Geschlechts.
5,906 weiblichen)

Auf dem platten Lande wohnen
18,630 männlichen) Geschlechts,
19,483 weiblichen)

Summa 38,113.

Es bekannten sich

I. zum katholischen Glauben:

a. in den Städten 6,804
b. auf dem platten Lande 30,589

Summa 37,393

II. zum evangelischen Glauben:

a. in den Städten 2,416
b. auf dem platten Lande 7,338

Summa 9,754

III. zum jüdischen Glauben:

a. in den Städten 2,158
b. auf dem platten Lande 186

Summa 2,344

Von den Einwohnern sprachen:

a. nur polnisch . . . . . 39,086 Personen,
b. nur deutsch 2,407

Bożnica w Ostrowie nowo wybudowana, w roku zeszłym skończona kosztuje około 20,000 tal. jest obecnie dla okazałości swej ozdobą miasta.

Dóbr ślacheckich z osobnemi księgami wieczystemi ma powiat 43, pomiędzy którymi mieści się hrabstwo Przygodzkie własnością książąt Wilhelma i Bogusława Radziwiłłów będące z 15 folwarkami, i Starostwo Odoianowskie przynależące do księstwa Krotoszyńskiego z 9 folwarkami.

Oprócz tego jest dobr ślacheckich 43, z których 4 posiada jeden dziedzic, z których dalej 2 dziedziców posiada po 3, a w końcu posiada 5 dziedziców po 2; tak że w powiecie tutejszym na sejmie powiatowem do głosowania uprawnionych jest osób 31.

V. Stosunki mieszkańców.

Według obliczenia na końcu roku 1858 przedsięwziętem miał powiat 49,491 mieszkańców, a w szczególności

24102 plci męskiej,
25389 plci żeńskiej.

Na milę kwadratową przypada zatem 3093 osób.

W czterech miastach powiatu znajduje się 11378 mieszkańców t. j.

5472 plci męskiej,
5906 plci żeńskiej

Po wsiach żyje

18630 plci męskiej,
19483 plci żeńskiej.

Summa 38113.

Z tych należą

I. do wyznania katolickiego.

a. po miastach osób 6804
b. po wsiach 30589

Summa 37393

II. do wyznania ewangelickiego:

a. po miastach osób 2416
b. po wsiach 7338

Summa 9754

III. do wyznania mojżeszowego:

a. po miastach osób 2158
b. po wsiach 186

Summa 2344

Z mieszkańców tych mówią

a. wyłącznie tylko językiem polskim osób 39086
b. wyłącznie niemieckim 2407

c. deutsch und polnisch . . . . . 7,950 Personen,
und außerdem gab es im Kreise 48 Laubstumme.

Hierbei muß bemerkt werden, daß im Kreise circa 6000 nur polnisch sprechende evangelische Einsassen leben, welche den evangelischen Pfargemeinden Ostrowo, Latowice, Schwarzwald und Abelnau angehören, demzufolge in Ostrowo und Abelnau an jedem Sonn- und Festtage vollständig doppelter Gottesdienst in beiden Sprachen abgehalten wird, während in Schwarzwald öfter polnisch als deutsch und in Latowice öfter deutsch als polnisch gepredigt wird.

Von den Bewohnern der Städte kommen auf

Ostrowo	5,872
Sulmierzyce	2,451
Abelnau	1,817
Raszków	1,238

Dem Glaubensbekenntnisse nach wohnen in:

Ostrowo	1975	Evangel.	2284	Katholiken,	1613	Juden,
Sulmierzyce	138	"	2222	"	91	"
Abelnau	212	"	1396	"	209	"
Raszków	91	"	902	"	245	"

VI. Gebäude.

Im hiesigen Kreise befinden sich:

172 öffentliche und
14,125 Privatgebäude,

in Summa also 14,297 und zwar:

1. Kirchen und Bethäuser	28
2. Schulhäuser	67
3. zur Aufnahme und Verpflegung von Kranken, Altersschwachen und verlassener Personen bestimmte Gebäude	2
4. zur Versammlung und Geschäftsführung der Justiz-, Polizei- und Steuerbehörden, Magisträte und Gemeinde-Vorstände	3
5. zu anderen Zwecken der geistlichen und weltlichen, Civil- und Kommunal-Behörden und Anstalten bestimmte Gebäude	68
6. Militair-Gebäude	4
7. Privat-Wohnhäuser	5,119
8. Fabrik-Gebäude, Mühlen und Privat-Magazine	332
9. Ställe, Scheunen und Schoppen	8,674
Summa	14,297

c. zaś tak polskim jako i niemieckim 7950

Głuchoniemych znajduje się w powiecie osób 48.

Dodać tu wypada że w powiecie tutejszem żyje osób około 6000 wyznania ewangelickiego, które tylko język polski posiadają, i do parafii w Ostrowie, Latowic, Czarnegolasu i Odolanowa należą, i że z tego względu w każdą niedzielę lub święto tak w kościele Ostrowskim jako i Odolanowskim odbywa się podwójne nabożeństwo t. j. w języku polskim i niemieckim, w kościele zaś w Czarnymlesie nabożeństwo części w polskim niż w niemieckim a w Latowicach części w niemieckim niż polskim się odprawia.

Z miast w powiecie mają mieszkańców

Ostrow	5872
Sulmierzyce	2451
Odolanów	1817
Raszków	1238

Pod względem wyznania

Ewangelików. Katolików. Żydów.

Ostrow	1975	2284	1613
Sulmierzyce	138	2222	91
Odolanów	212	1396	209
Raszków	91	902	245

VI. Zabudowania.

W powiecie znajduje się budynków

publicznych 172
prywatnych 14,125

razem 14,297

a mianowicie:

1. kościoły i domy do modlitwy	28
2. szkoły	67
3. budynki do przyjęcia chorych, wiekiem przyciśniętych i sierót	2
4. zabudowań dla władz różnych przeznaczonych jako to sądów, władz policyjnych, poborowych, magistratur i zastępców gmin	3
5. zabudowania na inne cele tak władzom duchownym jako i cywilnym przeznaczonych	68
6. budynków na potrzeb wojskową służących	4
7. domy mieszkalne osób prywatnych	5119
8. budynki fabryczne, młynskie i magazyny prywatne	332
9. stajni, obór, stodół i szop	8674
razem	14297

VII. Viehstand.

Am Schlusse des Jahres 1858 betrug der Viehstand im Kreise:

A. Pferde:	
1. Füllen bis zu 3 Jahren	1,252
2. Pferde von 4 bis 10 Jahren	3,096
3. über 10 Jahr alte Pferde	1,221
	Summa 5,569
B. Esel	
	17
C. Rindvieh:	
1. Stiere	191
2. Ochsen	3,637
3. Kühe	11,434
4. Jungvieh	6,019
	Summa 21,281
D. Schafe:	
1. ganz veredelte Schafe	18,121
2. halb veredelte	36,093
3. unveredelte Landschafe	1,355
	Summa 55,569
E. Ziegen	
	86
F. Schweine	
	12,195

Auf die Pferdezucht im Kreise ist es von offenbar nachtheiligem Einflusse, daß ein großer Theil der bäuerlichen Wirthe sich seiner eigenen, selbst gezogenen, kleinen und zu Beschälern untauglichen Hengste zur Zucht bedient, demzufolge sich die Rasse kleiner, schwächerer Landpferde nicht verbessern kann. Hierzu kommt, daß dem Kreise die aus dem königlichen Landgestüt Birke früher alljährlich hier stationirten Beschäl-Hengste seit mehreren Jahren entzogen sind. Dagegen ist es erfreulich und wird auf die Pferdezucht im Kreise vom besten Einflusse sein, daß seit den letzten Jahren in den Abführungs-Terminen von Gutsbesitzern und einigen Ackerwirthen aus dem Kreise Beschälhengste in ansehnlicher Zahl (8 bis 10 Stück) und theilweise von vorzüglicher Qualität vorgestellt und von dem kreisständischen Schau-Amte geköhrt worden sind. Außerdem habe ich ausgemerkt, daß vom nächsten Frühjahr an wieder eine Station königlicher Beschälhengste im Kreise errichtet werden wird.

VIII. Handel und Gewerbe.

Bei Aufnahme der Gewerbe-Tabellen im Jahre 1858 waren im Kreise vorhanden:

- 48 Bäcker,
- 4 Kuchenbäcker und Conditoren
- 60 Fleischer,

VII. Stan bydla.

W końcu roku 1858 posiadał powiat:

A. Koni.	
1. Żrebaków aż do 3 lat	1252
2. Koni od 4 do 10 lat starych	3096
3. Koni nad 10 lat starych	1221
	razem 5569
B. Oslów	
	17
C. Rogacizny.	
1. Stadników	191
2. Wołów	3637
3. Krów	11434
4. Jałowizny	6019
	razem 21281
D. Owiec.	
1. Zupełnie poprawnych	18121
2. Poprawnych	36093
3. Z rasy krajowej	1355
	razem 55569
E. Kóz	
	86
F. Trzody chlewnej	
	12195

Co do chodowania koni w powiecie wywiera nader niepomyślny wpływ ta okoliczność iż włóścianie po największej części używają do stanowienia klaczy małych niezdatnych ogierów, przez co ich rasa małych i słabych koni poprawić się nieda. Do tego łączy się, że już od lat kilku powiat tutejszy nieużywa ogierów z stadniny rządowej w Sierakowie jak w latach poprzednich. Pomimo tego zdaje się, iż chów koni znajduje się w postępie, albowiem nie tylko posiadzieiele dóbr ale i niektórzy gospodarze w ostatnich latach znaczną ilość ogierów — 8 do 10 — w terminach lustracyjnych dostawili, których jako uzdatnionych do chowu uznano. Wystarałem się naręście o to że na przyszłą wiosnę stacja ogierów rządowych w powiecie znów urządzoną będzie.

VIII. Handel i proceder.

Przy spisaniu w roku 1858 tabeli jeneralnej znajdowało się w powiecie

- 48 piekarzy,
- 4 cukierników.
- 60 rzeźników,

- 1 Seifensteder,
5 Gerber,
244 Schuhmacher,
1 Handschuhmacher,
44 Kürschner und Mühenmacher,
12 Riemer und Sattler,
8 Seiler,
122 Schneider,
2 Posamentirer,
3 Putzmacherinnen,
3 Tapezierer,
4 Hutmacher,
2 Färber,
2 Zimmerleute,
1 Brunnenbauer,
55 Tischler,
52 Rade- und Stellmacher,
37 Böttcher,
2 Drechsler
2 concessionirte Zimmerflückerarbeiter,

2 Holzwaarenverfertiger,
1 Bürstenbinder,
9 Korbmacher,
3 Maurermeister,
1 concessionirter Maurerflückerarbeiter,

2 Schieferdecker,
2 Steinsetzer,
5 Schornsteinfegermeister,
20 Töpfer,
9 Glaser,
3 Maler,
1 Lackirer,
1 Bildhauer,
99 Schmiede,
14 Schlosser,
2 Kupferschmiede,
1 Gelbgießer,
3 Klempner,
2 Uhrmacher,
1 Goldarbeiter,
5 Barbieri,
14 Gärtner,
5 Buchbinder,
2 Cigarrenmacher,
4 Wattenmacher,
2 Abdecker,

1 mydlarz,
5 garbarzy,
244 szewców,
1 rękawicznik,
44 kuśnierzy i czapników,
12 rymarzy i siodlarzy,
8 powrozników,
122 krawców,
2 szmuklerzy,
3 magazynierków,
3 tapycierków,
4 kapeluśników,
2 falbierzy,
2 cieśli,
1 pompiaz,
55 stolarzy,
52 kołodziejów,
37 bednarzy,
2 toczkarzy,
2 cieśli do mniejszych robót w koncesje zaopatrzone,
2 wyrobami z drzewa się trudniących,
1 szczotkarz,
9 kosiarzy,
3 majstrów kunsztu mularskiego,
1 mularz z dozwoleńm wykonania mniejszych robót,
2 dekarzy,
2 brukarzy,
5 kominiarzy,
20 garncarzy,
9 szklarzy,
3 malarzy,
1 pokostnik,
1 rzeźbiarz,
99 kowali,
14 ślosarzy,
2 kotlarzy,
1 mosiężnik,
3 blachmierzy,
2 zegarmistrzy,
1 złotnik,
5 golibrodów,
14 ogrodników,
5 introligatorów,
2 fabrykantów cygar,
4 waciarzy,
2 oprawców,

3 Siebmacher,	3 sitarzy,
1 Buchdruckerei,	1 drukarnia,
1 Litograph,	1 litograf,
2 Buchhandlungen,	2 księgarnie,
2 Wechselhandlungen,	2 wekslarze,
2 Großhändler,	2 kupców hurtowych (Großhändler),
3 Weinhandlungen,	3 handle wina,
18 Getreidehändler,	18 handlerzy zboża,
5 Holzhändler,	5 handle drzewa,
4 Wollhändler,	4 kupców na wełnę,
5 concessionirte Agenten und Konzipienten,	5 agentów i pisarzy w koncesyje zaopatrzone,
36 Material-, Gewürz- und Spezereihändler,	36 kupców towarów korzennych,
27 Schnittwaarenhändler,	27 kupców towarów łokciowych,
6 Eisens-, Messing- und Stahlwaarenhändler,	6 kramów żelaza,
2 Galanteriewaarenhändler,	2 galanterników,
52 Händler mit anderen hier nicht genannten Waaren-Artikeln,	52 kupców różnymi tu niewymionymi towarami.
18 Pferde-, Vieh-, Pech-, Theer- und Kohlenhändler,	18 handlerzy na konie, bydło, smołę i węgle.
83 Kurzwaarenhändler,	83 handlerzy na towary krótkie,
107 Victualienhändler,	107 handlerzy wiktuałami,
29 herumziehende Krämer und Lumpensammler,	29 kramarzy jeżdżącymi po wsiach, i gałganiarzy.
13 Frächtfuhrwerksbesitzer,	13 furmanów,
10 Gasthöfe für gebildete Stände,	10 oberz,
46 Krüge und Ausspannungen,	46 karczem stajunami zajezdnyimi,
6 Speisewirthe,	6 restauracyi,
141 Schankwirthe,	141 sząkarzy,
10 gehende Webestühle zu Leinen und Halbleinen,	10 wasztatów do fabrykacji płótna i innych wyrobów,
1545 Webestühle zu Leinwand als Nebenbeschäftigung,	1545 wasztatów do robienia płótna po wsiach,
14 Wassermühlen,	14 młynów wodnych,
68 Windmühlen,	68 wiatraków,
8 durch thierische Kraft getriebene Mühlen,	8 młynów siłą zwierzęcą działające,
15 Ölmühlen,	15 olejni,
1 Eisenhammer,	1 fryszerka,
3 Glashütten,	3 huty szklanne,
2 Glaskleisereien,	2 fabryki do toczenia szkła,
17 Ziegeleien,	17 cegielni,
3 Theeröfen,	3 piece do smołarnie,
1 Papiermühle,	1 papiernia,
9 Bierbrauereien,	9 mielenchów,
7 Branntweinbrennereien,	7 gorzelni,
7 Destillir-Anstalten,	7 destylacji wódek.

Von den im Kreise vorhandenen Fabriken verdient die Glashütte in Ludwikow einer besondern Erwähnung, da dort die Glasfabrikation in ziemlich großartigem Umfange betrieben wird. Für das feinere weiße Glas ist zugleich eine durch Wasserkraft betriebene Schleif-Anstalt vorhanden.

Die seit vielen Jahren in Zamosć vorhandene Eisenhütte

Z fabryk w powiecie się znajdujących zasługuje huta szklanna w Ludwikowie osobliwej wzmianki, bowiem takowa na wielki stopień urządzoną posiadając zarazem toczkarnią dla lepszego białego szkła. Tocz-karnia ta siłą wodną się prowadzi.

Fryszerka już od wielu lat w Zamościu istniejąca

bezieht das Rohmaterial aus Oberschlesien und versorgt die Eisenhandlungen in Ostrowo mit Schmiede- Band- und Schlosser-Eisen.

Für die Waarenhandlungen in Ostrowo, sowie überhaupt im Kreise ist die Nähe des Königreichs Polen, wohin ein nicht unbedeutender Absatz von vielerlei Waaren Statt findet, von großer Wichtigkeit.

Einen erfreulichen Aufschwung hat die von Herrn J. Priebatsch vor einigen Jahren in Ostrowo angelegte und mit vieler Intelligenz betriebene Buchhandlung genommen, mit welcher eine Leihbibliothek verbunden ist, die sich, wenn auch nicht dem Umfange nach, so doch in Bezug auf die sorgfältige Auswahl der angeschafften Werke, und vermöge der alljährlich durch die neuesten und besten Erscheinungen in der Literatur Statt findende Ergänzung und Vermehrung den in den größten Städten vorhandenen Leihbibliotheken an die Seite setzen kann.

Die bedeutendsten Handelsgegenstände in Ostrowo sind Getreide, Wolle und Spiritus.

Der Umstand, daß die Stadt Ostrowo ziemlich in der Mitte des Kreises belegen ist und von ihr nach allen Richtungen hin Chausséen ausgehen, überhebt die Landleute der weiten Ausfuhr ihrer Produkte. Es wird in Ostrowo selbst von den hier wohnenden und mit ansehnlichen Speicher-Räumen versehenen Kaufleuten ein ziemlich bedeutender Handel mit Getreide und Spiritus betrieben, und die Ostrowoer Wochen- und Getreide-Märkte gehören zu den lebhaftesten und größten des ganzen Regierungs-Bezirktes, wo nicht der Provinz.

Außer den großen Quantitäten Getreide, welche an die hiesigen Kaufleute abgesetzt werden, gehen nach jedem Wochenmarkte viele hundert Scheffel Getreide in die angrenzenden Kreise Schlesiens, von wo sich die Händler hier einfinden.

Der Umstand, daß sich in Ostrowo eine Agentur der Königlichen Bank befindet, ist auf den Umfang des Geschäftsverkehrs von nicht geringem Einflusse.

Die Entfernung von Ostrowo nach Breslau von $12\frac{3}{4}$ Meilen hat zur Folge, daß das Getreide hier nicht höher als 8 bis 10 Sgr. unter dem höchsten Breslauer Markt-Preise bezahlt wird.

Jetzt ist das Projekt zum Bau einer Chaussée von Adelnau in der graden Richtung auf Breslau über Festenberg und Juliusburg nach Hundsfeld in Anregung gebracht. Da zwischen Hundsfeld und Breslau von jeher und zwischen Adelnau und Ostrowo seit einigen Jahren bereits Chaussée vorhanden ist, so würde durch Herstellung einer Chaussée-Verbindung mit Breslau in der angedeuteten graden Linie die Entfernung dorthin gegen die jetzt bestehende Chaussée

pobiera materiał surowy z górnego Śląska i odstawia swoje fabrykaty w żelazie kowalskim, w żelazie obręczowym i słoarskim do Ostrowa.

Handel z różnemi towarami nietylko w Ostrowie, ale i w całym powiecie doznaje znaczny odbyt do królestwa polskiego dla bliskiej jego granicy.

Księgarnia pana Priebatscha przed kilku laty założona w Ostrowie i wszelką inteligencją zawiadywana chlubi się coraz powiększającego się odbytu, z tą że księgarnią połączona jest biblioteka do czytania, która choć nie obszernością to jednak oznacza się dziełami wyborowemi. Pan Priebatsch staranny ciągle o uzupełnienie i uwięksenie tej biblioteki w najnowsze i najlepsze dzieła literackie, tak iż takową przyrównać można do podobnych zakładów miast największych.

Najznacznieszemi artykułami handlu w Ostrowie są: zboże, wełna i okowita.

Ponieważ miasto Ostrowo wśród powiatu położonym i drogami żwirowemi ze wszech stron dostępnym ułatwiono przez to mieszkańcom powiatu odstawa swych produktów, ocala ich od daleki wywózki.

Kupcy Ostrowscy zaopatrzeni w śpichlerze prowadzą dosyć znaczny handel zbożem i okowitą.

Targi tygodniowe w mieście Ostrowie się odbywające policzyć można do najżywszych i najznacznieszszych w obwodzie rejencyjnym, jeżeli nie całej prowincji. Oprócz zboża, które kupcy tutejsi w znacznej ilości zakupują, wywożą handlerze z ograniczonej prowincji śląskiej przybywający w targ kilka set szefli.

Agentura banku królewskiego w Ostrowie będąca nie mały wywiera wpływ na stosunki handlowe w takim znaczeniu będącym.

Odległość miasta Wrocławia od Ostrowa $12\frac{3}{4}$ mil jest przyczyną, że ceny zboża zwykle 8 — 10 sgr. niższe tu w Ostrowie od najwyższej ceny targowej w Wrocławiu.

Obecnie w projekcie jest budowanie drogi żwirowej od Odolanowa w kierunku ku Wrocławowi przez Twardogórę, Juliusburg do miasta Psiepoła. Albowiem od miejsca ostatniego do Wrocławia oddawna egzystuje szosa, a Ostrowo będąc już od kilku lat takową drogą z Odolanowem połączonym przez wybudowanie drogi żwirowej wzmiankowaną dyrekcją, odległość Ostrowa od Wrocławia przez to nieomal o 2

über Medzibor und Olś um circa 2 Meilen verringert werden und dadurch, abgesehen von den übrigen durch diesen Chausseebau dem Kreise zu Theil werdenden Vortheile, für die Gutsbesitzer des Kreises der Nutzen erwachsen, daß in Folge der eintretenden Ermäßigung der Transportkosten nach Breslau hier in Ostrowo um so viel höhere Preise für alle Getreidesorten erzielt werden würden. Schon aus diesem Grunde erscheint daher die Realisirung dieses auf dem nächsten Kreistage zur Sprache kommenden Chausseebau-Projektes sehr wünschenswerth, zumal die in den hiesigen Kreis fallende, zu chausseirende Strecke von Adelnau bis zur schlesischen Grenze bei Granowicz nicht mehr als 1¼ Meile beträgt.

Schließlich bemerke ich noch, daß sich in Ostrowo eine in ziemlich bedeutendem Umfange betriebene Dampf-Ol-Mühle befindet, welche jährlich viele Tausend Scheffel Napps und Rübren verarbeitet, das Ol auch raffinirt und dasselbe größtentheils nach Breslau und Posen versendet.

IX. Militair-Verhältnisse.

Der Adelnauer Kreis gehört in militairischer Beziehung zum V. Armee-Corps, zur 10. Division, 10. Kavallerie- und 20. Infanterie-Brigade und in specie zum 3. Bataillon (Krotoschin), 2. Posenschen Landwehr-Regiments No. 19, wovon die 10. Kompagnie ganz und die 11. theilweise zum hiesigen Kreise gehört.

Die Stadt Ostrowo ist seit einer Reihe von Jahren der Garnison-Ort der 4. Eskadron des 1. Schlesischen Ulanen-Regiments No. 1.

Die im Frühjahr und Herbst abzuhaltenden Kontroll-Versammlungen finden Seitens der 10. Kompagnie auf den Plätzen Ostrowo, Maszow, Adelnau, Skalmierzycze und Sulmierzycze und Seitens der 11. Kompagnie auf den Plätzen Przygodzice, Ludwikow und Rossoszyce Statt.

Die Zahl der aus dem hiesigen Kreise im stehenden Heere dienenden Mannschaften beträgt 452

Reserve- und Landwehrmannschaften I. und

II. Aufgebots sind vorhanden 1,570

zur Armee-Reserve gehören 503

und zur Ersatz-Reserve 2,858

in Summa 5,383

X. Steuer- und Abgabenwesen.

A. Staats-Steuern.

1. Grundsteuer.

Diese betrug im Jahre 1858 für den ganzen Kreis

mile mniejszą by była niż terazniejszą szosą przez Międzybórz i Oleśnicę prowadzącą.

Pominąwszy nawet inne korzyści, których powiat przez wybudowanie tej drogi zaprojektowanej dozna spodziewać się należy, iż w przyszłości w skutek zmniejszonych kosztów transportu ceny produktów stosunkowo podwyższenia doznają.

Na przyszłym zgromadzeniu stanów powiatu tutejszego przedłożony mu będzie pod obradę zręczony projekt budowania tej drogi, życzyć należy aby doszedł wykonania, albowiem część tej drogi, która przez powiat tutejszy wystawioną być ma, od miasta Odolanowa aż do granicy Śląska pod Granowcem więcej nie wynosi jak 1¼ mili.

Wreście posiada miasto Ostrowo znakomitą olejarnią siłą pary zaopatrzoną, w której co rok wiele tysięcy szefli rzepaku i rzepiku się przerabia. Ta fabryka rafinuje także olej i ma główny swój odbyt do Wrocławia i Poznania.

IX. Stosunki wojskowe.

Powiat Odolanowski należy pod względem stosunków wojskowych do V. korpusu armii, 10. diwizji, do 10. brygady kawalerji i 20. brygady piechoty tegoż korpusu, i nareście w szczególe do 3. batalionu (Krotoszyńskiego) 2. pułku landwery poznańskiej No. 19., od którego kompania 10. w całości, a kompania 11. tylko częściowo do powiatu należy. Miasto Ostrowo już od wielu lat jest miejscem garnizonowym 4. szwadrony I. pułku śląskich ułanów No. 1. Zebrania w celu kontroli wojskowej co rok na wiosnę i w jesieni naznaczone, odbywają się co do wojskowych w 10. kompanii w Ostrowie, Raszkowie, Odolanowie, Skalmierzycach i w mieście Sulmierzycach, zaś co do kompanii 11. w Przygodzicach, Ludwikowie i w Rossoszyce.

Liczba osób z powiatu tutejszego we wojsku czynnie służyjących wynosi 452

Rezerwistów i landweryzistów I. i II. powołania jest w powiecie 1570

Do Rezerwy armii należy 503

i do rezerwy uzupełniającej 2858

razem 5383

X. Podatki.

A. Podatki krajowe.

1. Gruntowe.

Podatek ten czynił w roku 1858. dla całego po-

17,410 Thlr. Es kommt demnach auf jeden Morgen durchschnittlich ein Beitrag von 1 Sgr. $5^{128781/361107}$ Pf. und auf den einzelnen Kopf der Bevölkerung des Kreises ein Beitrag von 10 Sgr. $6^{31734/49491}$ Pf.

2. Die Klassensteuer

Hat für das Jahr 1858 betragen 21,747 Thlr., die von 10,129 Familien aufgebracht wurden. Die auf die eingelegten Reklamationen Statt gefundenen Erlasse betragen 299 Thlr., nach deren Abzug von dem jährlichen Soll 21,448 Thlr. verblieben. Der Durchschnittsbetrag dieser Steuer beträgt pro Kopf 13 Sgr. $6^{84/49491}$ Pf.

3. Einkommensteuer.

Hiervon wurden (exclusive des zeitweise eingetretenen Zuschlages von 25%) im Kreise erhoben:

im Jahre 1856 . . .	3,071 Thlr.	7 Sgr.	6 Pf.
„ 1857 . . .	2,947	15	—
„ 1858 . . .	2,958	—	—

Die anscheinend verhältnismäßig geringen Beträge finden ihre Erklärung darin, daß die bedeutendsten Grundbesitzer des Kreises nicht innerhalb desselben wohnen, und deshalb bestimmungsmäßig an ihren resp. Wohnorten die von ihren Einkünften aus dem hiesigen Kreise mitberechnete Einkommensteuer entrichten.

4. Gewerbesteuer.

Die Stadt Ostrowo gehört zu der 3., der übrige Theil des Kreises einschließlich der Städte Adelnau, Raszkow, und Sulmierzyce zur 4. Gewerbesteuer-Abtheilung.

Nach den Gewerbesteuer-Rollen pro 1858 waren vorhanden und steuerten:

I. in der Stadt Ostrowo:

Klasse A. 85 Kaufleute . . .	1,020 Thlr.
„ B. 143 Händler . . .	566
„ C. 46 Gast- und Speise-Wirthe . . .	276
„ D. 25 Bäcker . . .	150
„ E. 19 Fleischer . . .	152
„ F. 1 Brauer . . .	8
„ H. 121 steuerpflichtige Handwerker . . .	482
„ I. 19 Windmüller . . .	76
„ K. 5 Fuhrleute . . .	28
„ L. 18 Hausirer . . .	18

Summa 2,776 Thlr.

wiatu 17,410 tal. Przypada zatem w przecięciu na morgę 1 sgr. $5^{128781/361107}$ feniga i na każdą głowę mieszkańców powiatu składka wynosząca 10 sgr. $6^{31734/49491}$ fenigów.

2. Poglówne czyli podatek klasyczny

wynosił za rok 1858 talarów 21,747, którego 10,129 familji opłacało. W skutek zanesionych reklamacji dozwolone zmniejszenie czyni 299 tal. a po odtrąceniu tej kwoty opłacono 21,448 tal. W przecięciu przypada zatem na każdą głowę mieszkańców 13 sgr. $6^{84/49491}$ fen.

3. Podatku dochodowego

opłacono w powiecie tutejszem (włącznie z czasowym podwyższeniem 25 %):

w roku 1856 . . .	3071 tal.	7 sgr.	6 f.
„ 1857 . . .	2947 tal.	15 sgr.	- f.
„ 1858 . . .	2958 tal.	- sgr.	- f.

Nie znaczna ta kwota znajduje swe niesprawiedliwienie w tym iż posiadziciele największych włości powiatu nie mieszkają w obrębie jego, i w skutek tej okoliczności w miejscu swem zamieszkania zarazem podatkują i od majątków w powiecie tutejszem posiadających.

4. Podatek procederowy.

Miasto Ostrowo liczy się do 3. oddziału procederowego, reszta zaś powiatu łącznie z miastem Odolanowem, Raszkowem i Sulmierzycami do 4. oddziału tegoż podatku.

Podług listy podatku procederowego 1858 było i opłacało:

I. w mieście Ostrowie:

klasa A. 85 kupców . . .	1020 tal.
„ B. 143 kandlerzy . . .	566
„ C. 46 oberzystów . . .	276
„ D. 25 piekarzy . . .	150
„ E. 19 rzeźników . . .	152
„ F. 1 piwowar . . .	8
„ H. 121 podatkujących rzemieślników . . .	482
„ I. 19 młynarzy . . .	76
„ K. 5 furmanów . . .	28
„ L. 4 krążników . . .	18

razem 2776

von dem ganzen aufzubringenden Betrage vorweg $\frac{1}{8}$ auf die Stadt Ostrowo gelegt und von dem Überrest $\frac{3}{5}$ nach der Klassensteuer unter Freilassung der zwei untersten Stufen auf die Bewohner der drei anderen Städte und des platten Landes repartirt, die übrigen $\frac{2}{5}$ aber von den einkommensteuerpflichtigen Kreis-Einsassen nach der Einkommensteuer aufgebracht wurden. Diese letztere Bestimmung führte zu mancherlei Inkonvenienzen und Reklamationen, da namentlich bei den Gutsbesitzern die Höhe der zu erlegenden Einkommensteuer nicht unbedingt von dem Umfange des Gutes, sondern von den mehr oder minder günstigen Vermögens-Verhältnissen abhängig ist, während die Kreis-Kommunal-Beiträge mehr als eine Abgabe dinglicher Qualität erachtet werden müssen. Demzufolge wurde auf dem Kreistage, den 14. December 1858, auf meinen Vorschlag von den Ständen beschloffen, daß die nach Abzug der Kontingente der Stadt Ostrowo und der Klassensteuerpflichtigen Kreis-Einsassen verbleibenden $\frac{2}{5}$ fernerhin von den Dominien nach Maßgabe der Morgenzahl aufgebracht werden sollen.

Behufs Herbeiführung einer richtigen Vertheilung der Beiträge auf die Dominien wird das Gesamt-Areal derselben dadurch auf pflugbaren Acker reduziert, daß Gärten und Wiesen dem Acker gleich geachtet, dagegen drei Morgen Gutung und ebenso drei Morgen Wald gleich einem Morgen pflugbaren Acker angenommen werden.

Sodann sind sämtliche Rittergüter des Kreises durch eine von der Kreistags-Versammlung gewählte Kommission in drei Klassen eingeschätzt worden und zwar dergestalt, daß zur I. Klasse die Güter mit gutem Boden, zur II. Klasse die Güter mit mittlerem Boden und zur III. Klasse die Güter mit leichtem und schlechtem Boden geschätzt worden sind. Bei den Gütern I. Klasse wird demnach das Areal um $\frac{1}{4}$ erhöht, bei den Gütern III. Klasse um $\frac{1}{4}$ vermindert, dagegen bei den Gütern II. Klasse in der berechneten Höhe belassen. Nach den so ermittelten und festgestellten Flächen der einzelnen Güter wird der auf die Dominien treffende Theil von $\frac{2}{5}$ der Kreis-Kommunal-Beiträge speziell auf die einzelnen nach der Morgenzahl repartirt. Dieser Vertheilungsmaßstab scheint sich als gerecht und zweckmäßig zu bewähren, wenigstens sind von keinem Kontribuenten Beschwerden oder Reklamationen dagegen ergangen, und auf dem letzten Kreistage, den 20. December v. J., ist beschloffen worden, den gedachten Repartitions-Modus für die nächsten 3 Jahre beizubehalten.

Mit Einschluß der alljährlich 1500 bis 2000 Thlr. betragenden Beiträge des Kreises zum Provinzial-Chauffeebau-Bond sind an Kreis-Kommunal-Beiträgen vom Kreise aufgebracht

Z obliczonej na potrzebę powiatową sumę potrącono nasamprzód $\frac{1}{8}$ część którą samo miasto Ostrowo składać było obowiązany, z reszty pozostającej obliczono $\frac{3}{5}$ części i te przez repartycją rozłożono na podatkujących w miastach i po wsiach pogłówne czyli podatku klassycznego opuszczając od rozkładu dwie niższe klasy podatkujących; resztę brakującej kwoty z $\frac{2}{5}$ części się składającej rozłożono repartycją na opłacających podatek dochodowy.

Postanowienie ostatnie wywołało mnóstwo reklamacji i zażaleń, a zwłaszcza ze strony właścicieli dóbr, u których kwota podatku dochodowego przez nich opłacać się mającego nie zawsze zawisała od obszerności dóbr lecz owszem od mni więcej korzystnego stosunku majątkowego; gdy temczasem składkę na podatek kommunalno-powiatowy poczytano obowiązkiem rzeczonym. W skutek przedstawienia mego uchwały stany powiatowe w dniu 14. Grudnia 1858 roku, że dominia do $\frac{2}{5}$ części z rzeczonego podatku kommunalno-powiatowego na nich włożone wedle stosunku mórg ich posiadłości składkować mają. Koncem równego podziału składkowania rachują się ogrody i łąki jako rola orna, zaś co 3 morgi pastwiska i boru za jedną morgę gruntu czernego. Następnie podzieliła komisja przez stany powiatowe na ten cel wyznaczona dobra ziemskie powiatu na 3 klasy, t.j. do I. klasy dobra z gruntami dobremi, do II. klasy z gruntami średniemi, a do klasy III. dobra składające się z gruntu lekkiego. Dalej powiększa się u dóbr do I. klasy policzonych ilość mórg przestrzeni ich o część $\frac{1}{4}$ (n. p. kiedy wieś ma 1000 mórg, rachują się 1250) u dóbr zaś III. klasy z lekkim gruntem zmniejsza się ilość mórg o 4tą część (n. p. wieś posiada 1200 mórg, rachują się tylko za 900), a u dóbr II. klasy liczą się morgi według wypośredkowanej ilości. W stosunku takim sposobem doszłej ilości mórg staje się rozkład $\frac{2}{5}$ części podatku na pojedyncze dobra i takowy rozkład okazuje się nie tylko stósownym ale i sprawiedliwym, bowiem dotychczas żaden składkujących z zażaleniem lub reklamacją nie wystąpił, i dla tego zgromadzenie stanów powiatowych na posiedzeniu w dniu 20. Grudnia roku zeszłego odbytem postanowiło, że ten sam rozkład i w następnych 3 latach użytem być ma.

Powiat tutejszy przykłada się co rok do funduszu na budowanie dróg żwirowych w prowincyi z kwotą 1500 do 2000 tal.; a włącznie z tą składką ściągnięto w powiecie tutejszym

pro 1856 . . .	7,064 Thlr.
- 1857 . . .	8,745 -
- 1858 . . .	9,252 -

Ohngeachtet der in den Jahren 1854 und 1855 Statt gehabten Nothstände und der bedeutenden Opfer, welche die vorjährige Mobilmachung dem Adelnauer Kreise auferlegte, gehört derselbe in finanzieller Beziehung demnach zu den am günstigsten situirten der Provinz. Was der Kreis zur Abwehr und Linderung des Nothstandes geleistet hat, ergibt folgender Rückblick.

In Folge der ungewöhnlichen Überschwemmung, welche im Sommer 1854 den hiesigen und die Nachbar-Kreise betroffen hatte, war die Kartoffel-Erndte fast gänzlich mißrathen. Die geringe im genießbaren Zustande geernteten Quantitäten dieser Frucht waren bald aufgezehrt. An Saatkartoffeln fehlte es daher im Frühjahr 1855 insbesondere den kleinen Landwirthen gänzlich, und da diese ohne die Hauptfrucht, die Kartoffel, gar nicht bestehen können, so war bei einer sehr großen Zahl bäuerlicher Wirthe die Gefährdung ihrer Existenz und Prästationsfähigkeit voraus zu sehen, wenn nicht rechtzeitig Hülfe für sie geschafft würde. Es gelang mir, im Frühjahr 1855 aus der Provinzial-Hülfskasse zu Posen 2,500 Thlr. zur Anschaffung von Saatkartoffeln für den Kreis als Unterstützung auszuwirken. Dies setzte mich in den Stand, ohngeachtet des damaligen hohen Preises der Kartoffeln von 1 Thlr. 10 Sgr. pro Scheffel, in Schlessen circa 3,500 Scheffel gute und gesunde Saatkartoffeln anzukaufen, solche nach Maßgabe des Bedürfnisses in die 5 Distrikte und die kleinen Städte des Kreises zu vertheilen, und an die kleinen Grundbesitzer für die Hälfte des Einkaufs-Preises abzulassen. Dadurch wurde der doppelte Vortheil erreicht, daß vielen Hundert kleinen Wirthen, die sonst ganz außer Stande gewesen sein würden, sich die Kartoffeln zur Ausfaat zu beschaffen, für die Hälfte des Preises die Saatfrüchte geliefert wurden und zweitens, daß mehrere Tausend Scheffel von neuem und gutem Samen in den Kreis gelangten, welchem letzteren die Vortheile dieses Samen-Wechsels noch auf viele Jahre hinaus zu Statten kommen werden.

Das nächste Jahr 1855 war aber noch viel ungünstiger, als das vorangegangene. Fast in allen Fruchtarten fand eine Mißerndte Statt, der Winter führte für einen großen Theil der Kreis-Einsassen die traurigsten Zustände herbei, und als das Frühjahr 1856 herankam, waren viele Hundert kleine Grundbesitzer nicht im Besitze eines Kornes Sommer-Getreide zur Ausfaat, und in den Städten nahm die Noth auf eine Schrecken erregende Weise überhand. Zur Vorbeugung noch schlimmerer Zustände waren daher durchgrei-

w roku 1856	7064 tal.
- 1857	8745 -
- 1858	9252 -

Pomimo doznanego w roku 1854 i 1855. nieurodzaju, pomimo poniesionych skutkiem zeszłorocznej mobilizacji ofiar, liczyć jednak wypada powiat tutejszy do rzędu tych w prowincyi, które pod względem stanu finansowego najlepiej stoją.

O ile powiat tutejszy przykładął się dla zapobiegienia i ulżenia nędzy posłuży co następuje.

Skutkiem nadzwyczajnych powodzi któremi w roku 1854. nietylko powiat tutejszy ale i ograniczne powiaty dotknięte były, chybił sprzęt kartofli niemal zupełnie, a to co jeszcze w małej ilości zebrano, w czasie krótkim skonsumowano, tak iż na wiosnę roku 1855 zwłaszcza mniejszym rólnikom zupełnie zbywało na kartoflach do sadzenia. Zważając, iż produkt ten głównym jest żywiołem wieśniaków i niższej klasy ludności obawiać się należało o ich dalszą existencją, bez dania im w czesnej pomocy. Udało mi się uzyskać z kassy prowincjonalno-posiłkowej w Poznaniu zaraz z pozimku roku 1855 wsparcia talarów 2500 na zakupienie dla powiatu kartofli do sadzenia. Zasiłką tą zakupiłem w Śląsku około 3500 szefli dobrych i zdrowych ziemniaków sadzanek, chociaż w owym czasie szefel kartofli był w cenie 1 tal. 10 sgr. Zakupione ziemniaki podzielono stosunkowo dla 5 obwodów i mniejsze miasta i tam odprzedane zostały za połowę ceny, którą płacono w Śląsku. Tą manipulacją zyskano podwojną korzyść, raz iż wielu małych gospodarzy zaopatrzone za połowę ceny w zasiew kartofli, którego by sobie zakupić inaczej nie byli w stanie; a po drugie, że wprowadzono do powiatu kilka tysięcy szefli zdrowych kartofli dobrego gatunku, z których już dla odnowienia nasienia spodziewać się należy, iż kilka lat w swej dobroci stali się okazać.

Następny rok 1855 okazał się jeszcze bardziej niepomysłnym niż poprzedni, albowiem niemal w wszystkich płodach rolniczych doznany był nieurodzaj zupełny. Zima następna skutkiem tego stała się dla bardzo wielu pomniejszych gospodarzy nader przykłą; na wiosnę roku 1856 mnóstwo gospodarzy było bez ziarnka zboża do siewu a po miastach nędza w opłakany sposób i grożąca wzięła górę. Stan taki

fende Maßregeln erforderlich. Auf dem von mir zum 14. April 1856 anberaumten Kreistage beschloffen die Stände einstimmig:

1. bei der Provinzial-Hülfskasse zu Bosen die schleunigste Ertheilung eines Darlehns von 8000 Thlr. nachzusuchen, dann für die kleinen Wirthe im Kreise Sommergetreide zur Ausfaat anzukaufen, und denselben unter Garantie der Orts-Gemeinden die Erstattung des Einkaufs-Preises bis nach der Erndte zu stunden und
- 2 sofort bei der Königlichen Regierung aus den Königlichen Magazinen zur Unterstützung der Armen 100 Wispel Roggen zu erbitten, und dafür den zwischen Martini 1856 und Neujahr 1857 Statt findenden Markt-Preis baar einzuzahlen.

Beide Beschlüsse wurden unverzüglich ausgeführt. Die Provinzial-Hülfskasse in Bosen ertheilte dem Kreise das erbetene Darlehn von 8000 Thlr., welche auf die fünf Distrikte repartirt und durch die von der Kreistags-Versammlung dazu gewählten Kommissionen auf die einzelnen Gemeinden zur Anschaffung von Saatgetreide vertheilt wurden. Die Orts-Vorstände verpflichteten sich Namens der Gemeinden, die empfangenen Geldvorschüsse bis zum 1. Februar des nächsten Jahres baar an die resp. Kreis-Kommissionen zurückzuzahlen, und dies ist so pünktlich erfolgt, daß vor Ablauf eines Jahres das ganze Darlehn von 8000 Thlr. nebst 5% Zinsen an die Provinzial-Hülfskasse zurückgezahlt war. Durch diese gewiß sehr zweckmäßige Maßregel sind viele Hundert kleine Wirthe, die sonst in die Hände von Wucherern gefallen wären, und Haus und Hof verloren hätten, in ihren Besitzungen und im prästationsfähigem Zustande erhalten worden.

Von den erbetenen 100 Wispeln Roggen wurden 75 bewilligt, welche aus dem Königlichen Magazin in Breslau verabsolgt und unter die 4 Städte des Kreises, in denen die Noth unter dem Proletariate am größten war, vertheilt wurden. Die Magisträte verwendeten das Getreide in der Art, daß daraus theils Brote gebacken und an Arme zum Theil für die Hälfte des Preises, zum Theil unentgeltlich abgelassen, theils aber auch dasselbe Mehen weise an Arme vertheilt wurde. Von allen 4 Städten des Kreises ist die Zurückerlieferung des Roggens an das Königliche Magazin in Breslau binnen Jahresfrist erfolgt.

Endlich traten in den einzelnen Städten Frauen-Vereine zusammen, welche durch Vertheilung von nahrhaften Suppen an arme und arbeitsunfähige Individuen der dringendsten Noth unter dem Proletariate zu steuern suchten. Der Himmel bewahre den Kreis vor einer Wiederkehr so trauriger Zustände! —

wymagał energicznych środków zapobiegających większemu złemu.

Na posiedzeniu swem w dniu 14. Kwietnia w roku 1856. uchwały stany powiatowe jednozgodnie

1. zażądać drogą prośby od kassy posiłkowej powiacy w Poznaniu jaknajspieszniejszego udzielenia powiatowi tutejszemu przyporzączki tal. 8000, celem zakupienia dla podupadłych pomniejszych gospodarzy zboża do siewu jarzynnego pod warunkiem solidarnego zobowiązania się do zwrotu ceny kupna po żniwach;
2. zanieść prośbę natychmiast do królewskiej rejeneyi o udzielenie wsparcia dla ubogich powiatu 100 wyspli żyta z magazynów rządowych, za opłaceniem ceny targowej jaka istnieć będzie na St. Marcin 1856 i na nowy rok 1857.

Uchwały te wykonano niezwłocznie. Kassa posilkowa powiacy stosując się do zanesionej prośby udzieliła żadaną pożyczkę talarów 8000, którą komisja, w tem celu przez stany powiatowe wybrana, najprzód na 5 obwody a wreszcie na pojedyncze gminy końcem zakupienia zboża siewnego podzieliła.

Władze miejscowe wzięły na się obowiązek tem sposobem uzyskane posiłki pieniężne do dnia 1. Lutego roku następnego zwrócić komisji powiatowej. Obowiązek ten tak punktualnie dopełniono, iż nawet przed upływem roku cała pożyczka tal. 8000 z procentem po 5 od sta kassie posilkowej w Poznaniu zwróconym został. Przez środki tak stósownie użyte ocalono kilkaset gospodarzy mniejszych nietylko od poddania się lichwie, ale też od utracenia swej własności, i utrzymano ich w stanie prestacyjnym. Z zażądanych 100 wyspli żyta dozwolono 75 a to z magazynu królewskiego w Wrocławiu, podzielono takowych na miasta powiatu, w których pomiędzy ubóstwem nędza okazała się najdotkliwszą. Zboże zerzczone oddane magistratom użytym zostało po części na wypieczenie chleba, które za pół ceny a nawet i bezpłatnie ubogim rozdano, po części też mąka tymże miarkami odstąpiono. Miasta powiatu pożyczone żyto w przeciągu roku powróciły magazynowi królewskiemu w Wrocławiu.

Formowały się także po miastach stowarzyszenia kobiece, których było dążnością rozdawania ubogim do pracy niezdolnym żywności i tem dopomoc zapobierzeniu nędzy. — Niech Bóg zachowa aby powiat na przyszłość od podobnych wypadków nie był dotkniętym!

Die vorjährige Mobilmachung nahm die Kräfte des hiesigen Kreises sehr stark in Anspruch. Außer den zur Bestreitung der etatsmäßig festgestellten Ausgaben pro 1859 bereits repartirten und ausgeschriebenen Beiträge zum Betrage von 9,282 Thlr. mußten zum Ankaufe der vom Kreise zu gestellenden Landwehr-Pferde und zur Unterstützung der Familien der einberufenen Reserve- und Landwehrmannschaften noch 14,023 Thlr. auf die Kreis-Einzassen repartirt, von letzterem also in einem Jahre 23,305 Thlr. aufgebracht werden. So schwer auch die Einzahlung so ungewöhnlich hoher Kreis-Kommunal-Beiträge, namentlich manchem Gutsbesitzer werden mußte, da die vorjährige Erndte durchaus keine günstige zu nennen war, so sind die repartirten Beiträge doch alle eingezahlt worden, ohne daß es nöthig gewesen, Schulden für den Kreis zu kontrahiren und der Erlös für die zurückgegebenen und verauktionirten Landwehr-Pferde hat es möglich gemacht, nicht nur aus dem hieraus gebildeten Fond pro 1860 die nöthigen Ausgaben des Kreises zu bewirken, und die Kreis-Einzassen mit Zahlung von Kreis-Kommunal-Beiträgen ganz zu verschonen, sondern auch zu dem in diesem Frühjahr in Angriff genommenen Chausséebau von Ostrowo nach Raßkow 4,500 Thlr. zu verwenden.

Von Schulden durch Kreirung von Kreis-Obligationen entstanden ist der Adelnauer Kreis gänzlich frei, und seine ganzen Schulden bestehen in denjenigen Darlehen, welche er bei den ausgeführten Kreis-Chausséebauten nach Pleschen und nach Adelnau mit 5000 Thlr. von der Stadt Ostrowo und mit 10,000 Thlr. von der Provinzial-Hülfskasse zu kontrahiren genöthigt war, von welcher letztgedachten Schuld aber bereits 5000 Thlr. zurückgezahlt sind, da die Abzahlung in Jahres-Raten von 1000 Thlr. seit 1856 erfolgt.

Die Kreis-Kommunal-Kasse wird unter meiner Kontrolle von dem Rendanten der Kreissteuer-Kasse gegen eine von der Kreisstags-Versammlung auf jährlich 100 Thlr. festgesetzte Remuneration verwaltet. Von demselben sind die Rechnungen bis incl. 1858 gelegt, und durch die von den Kreisständen gewählte Kommission auch bereits revidirt worden.

XII. Schulwesen.

Am Schlusse des Jahres 1858 waren im Adelnauer Kreise (außer dem königlichen Gymnasium in Ostrowo) 67 Schulen vorhanden, wovon 59 auf das platte Land und 8 auf die Städte kommen, und zwar 54 katholische, 12 evangelische und 1 jüdische. An dem Schulunterrichte, welcher von 82 Lehrern erteilt wurde, nahmen 8,918 Schüler Theil, und zwar 4,471 Knaben und 4,447 Mädchen. Auf

Röwneiz mobilizacja roku zeszłego żądała od powiatu znaczne ofiary, albowiem zciągnięto nietylko etatem przeznaczony na wydatki roku 1859 tal. 9282, ale nadto na zakupienie koni pod landwerę, których powiat dostawić musiał i na wsparcie pozostałych w domu familii rezerwistów i landwerzystów pod chorągiew zwołanych 14,023 tal., tak iż w tem roku jednem mieszkańcy powiatu tak znaczną sumę 23,305 tal. złożyć musieli. Chociaż zebranie i złożenie tak nadzwyczajnie wysokich składek niejednym a zwłaszcza dziedzicom dóbr stać się musiała tem uciążliwszą gdy i zbiór płodów ról niczych roku poprzedniego nie był korzystnym, to jednak wszystkie składki do kassy wniesiono, i powiat długu nie zaciągnął.

Z zebranych za powrócone powiatowi i sprzedane konie landwerzowe fundusze pokryto wydatki powiatu za rok 1860, i w roku tem mieszkańcy powiatu nie tylko wolni od składowania na podatek komunalny, ale nawet pozostaje funduszu 4500 tal. na wybudowanie drogi żwirowej od Ostrowa do Raszkowa, już rozpoczętej na wiosnę r. b.

Od zaciągania długa za wydaniem obligacji powiatowych powiat tutejszy zupełnie dotychczas uwolniony.

Istnieje jednak dług zaciągnięty w kwocie talarów 5000 od miasta Ostrowa i wzięty z kassy prowincjonalno-posiłkowej w sumie 10,000 tal. Pożyczki te potrzebnemi się stały do wybudowania dróg żwirowych już wykonanych do Pleszewa i do Odolanowa prowadzących. Z tego długu już jest odpłaconym tal. 5000, bowiem co rok oddaje się tal. 1000, a to od roku 1856. rachując.

Kassą powiatowo-komunalną zawiaduje kassjer powiatowy za pobieraniem rocznej remuneracji tal. 100 przez stany powiatowe dozwolone a to pod dozorem i kontrolją podpisanego radcy ziemiańskiego. Rachunki złożone do roku 1858 włącznie i takowe już zrewidowane przez komisją z strony stanów powiatowych na cel ten ustanowiony.

XII. Szkoły.

W końcu roku 1858. oprócz gimnazjum Ostrowskiego było w powiecie szkół 67, t. j. 8 po miastach i 59 po wsiach, 54 katolickich, 12 ewangelickich i 1 żydowska. Dzieci szkoły odwiedzających było 8918 t. j. 4471 chłopców i 4447 dziewcząt, którym udzielała nauki 82 nauczycieli. W przecięciu przypada zatem 108 uczni na nauczyciela jednego. —

einen Lehrer kamen mithin 108 Schüler. Bei 22 Schulen waren sogenannte Industrie-Schulen eingerichtet, in welchen die Mädchen von den Ehefrauen der Lehrer in weiblichen Handarbeiten Unterricht erhielten.

Von diesen Schul-Anstalten befanden sich:

I. in der Stadt Ostrowo:

a. Ein im Jahre 1845 errichtetes königliches katholisches Gymnasium mit 17 Lehrern und 275 Schülern. Dasselbe enthält außer den etatsmäßigen 6 Klassen, in welchen der Unterricht in den drei oberen Klassen in deutscher, in den drei unteren Klassen dagegen in polnischer Sprache erteilt wird, für die Söhne deutscher Eltern noch drei Parallel-Klassen, Sexta, Quinta und Quarta, in welchen in deutscher Sprache unterrichtet wird, und in neuester Zeit ist eine Vorbereitungsklasse Septima eingerichtet, in welcher der Unterricht gleichfalls in deutscher Sprache erfolgt. Alljährlich im Sommer findet unter dem Vorsitz eines Mitgliedes des königlichen Provinzial-Schul-Kollegii aus Posen die Prüfung der Abiturienten Statt, und im Durchschnitt werden alljährlich zu Michaelis 15—20 Abiturienten zur Universität resp. in das katholische Priester-Seminar in Posen entlassen.

b. Eine evangelische Elementar-Schule mit 5 Klassen, in denen von 5 Lehrern 345 Kinder unterrichtet werden.

c. Eine katholische Elementar-Schule mit 4 Klassen, 4 Lehrern und 324 Kindern.

d. Eine jüdische Elementar-Schule von 4 Klassen mit 4 Lehrern und 326 Kindern.

e. Eine höhere Töchterschule, welche als Privat-Institut unter der Leitung des Fräulein Robertine Klaffi (Tochter des verstorbenen Justiz-Rath Klaffi) steht, und an welcher außer von der Vorsteherin und einer Gouvernante noch von 9 Lehrern und Lehrerinnen in 3 Klassen an circa 70 Schülerinnen in allen für Töchter gebildeter Familien geeigneten Gegenständen, namentlich: Religion, Geschichte Geographie, deutsche Literatur, Mythologie, französische Sprache und Zeichnen-Unterricht erteilt wird. Die Leistungen dieser Anstalt, bei welcher einer der hiesigen evangelischen Herrn Prediger als Schul-Inspector fungirt, sind sehr erfreulich, und es werden dadurch die hiesigen Familien der höheren Stände der kostspieligen Unterbringung ihrer Töchter in auswärtigen Pensions-Anstalten überhoben.

II in der Stadt Adelnau:

a. Eine evangelische Elementar-Schule mit 2 Klassen, 2 Lehrern und 101 Kindern, unter denen sich auch die Kinder der jüdischen Einwohner befinden.

U 22 szkół urządzono szkoły przemysłowe (przemysłowe) w których żony nauczycieli pouczają dziewczęta w robotach kobiecych.

Zakładów szkolnych było

I. w mieście Ostrowie:

a. Gimnazjum katolickie królewskie w r. 1845 wystawione z 17 nauczycielami i 275 uczniami. Takowe urządzone w 6 klasy etatem przeznaczonych, w których 3 wyższych klassach udzielonymi bywają nauki w języku niemieckim, w niższych zaś 3 klassach w języku polskim, dla uczniów niemieckich urządzono 3 klasy poboczne, t. j. sextę, kwintę i kwartę, w których udzielane bywają nauki wyłącznie w języku niemieckim. W nowszym czasie urządzono także 7. klasę jako przygotowawczą, w której także w języku niemieckim nauki wykładane bywają. Porą latową odbywa się co rok egzamin abiturjentów pod przewodnictwem członku kolegium szkolnego prowincjonalnego w Poznaniu. Co rok na St. Michał występuje z zakładu tego 15 do 20 uczniów, przechodząc albo na akademje lub też do seminarjum duchownego w Poznaniu.

b. Szkoła elementarna ewangelicka z 5 klassami, tyleż nauczycielami i 345 uczniami.

c. Szkoła elementarna katolicka urządzona w 4 klasy, ma 4 nauczyciele a uczniów 324.

d. Szkoła elementarna żydowska mająca 4 klasy i 4 nauczyciele, dzieci zaś uczęszczających 326.

e. Zakład naukowy wyższy dla kształcenia panien utrzymuje Robertina Klawki (córka zmarłego Radey sprawiedliwości) jako instytut prywatny. W tymże w 3 klasy urządzonym zakładzie, do którego około 70 uczennic uczęszcza, udzielają nauki oprócz panny Klawki i guwernantki jednej 9 nauczycieli i nauczycielki. Zwłaszcza kształcą się tu córki wyższego stanu odbierając nauki religji, historii i jeografji, oraz w literaturze niemieckiej, mitologii, rysunkach i w języku francuskim; inspektorem tego zakładu jest ksiądz ewangelicki miejscowy. Instytut ten nader zadowolniający uwalnia familje wyższego stanu od kosztownego kształcenia swych córek w zakładach podobnych zamiejscowych.

II. w mieście Odolanowie:

a. Szkoła elementarna ewangelicka 2 klassami i z 2 nauczycielami. Odwiedzają takową 101 uczni, do których należą dzieci żydów.

b. Eine katholische Elementar-Schule mit 3 Klassen, 3 Lehrern und 263 Kindern.

Außerdem befindet sich in Adelnau eine unter der Oberleitung des Herrn Pastor Dr. Altmann stehende evangelische Präparanden-Anstalt.

III. in der Stadt Sulmierzyce:

a. Eine katholische Elementar-Schule mit 4 Klassen, 4 Lehrern und 392 Kindern.

b. eine evangelische Schule mit 51 Kindern.

IV. in der Stadt Raszków:

a. Eine katholische Elementar-Schule mit 2 Klassen, 2 Lehrern und 239 Kindern

b. Eine evangelische Elementar-Schule mit 1 Lehrer und 84 Kindern.

V. auf dem platten Lande:

a. 9 evangelische Schulen mit 1023 Kindern.

b. 50 katholische Schulen mit 5344 Kindern.

Im Jahre 1858 hatte der Kreis zur Unterhaltung der Schulen einschließlich der Naturalien 6228 Thlr., und zu Neu- und Reparatur-Bauten 1057 Thlr. aufgebracht. Es muß rühmend anerkannt werden, daß in den einzelnen Gemeinden ein reges Interesse am Schulwesen und eine erfreuliche Bereitwilligkeit zur Aufbringung von Beiträgen Behufs Erbauung neuer Schulhäuser an den Tag gelegt wird, was wohl am deutlichsten daraus hervorgeht, daß innerhalb der letzten 10 Jahren 15 neue und massive Schulhäuser, 2 evangelische und 13 katholische, mit einem Kosten-Aufwande von zusammen 26,400 Thlr. neu gebaut worden sind, wobei die Zuschüsse aus Staats-Fonds 3,732 Thlr. betragen haben, während der Ueberrest mit 22,668 Thlr. von den einzelnen Schulsocietäten baar aufgebracht worden ist. Außerdem sind für die neu errichteten Schul-Systeme in Glisnica und Raszków und für die neue entstandene katholische Schule in Zembcow geeignete Häuser von den Schulsocietäten angekauft worden. Zur Erbauung fernerer neuer Schulhäuser werden in 19 Schulgemeinden, 13 katholischen und 6 evangelischen, Beiträge gesammelt, welche bis jetzt zusammen 8,542 Thlr. betragen und bei der städtischen Sparkasse in Ostrowo zinsbar angelegt sind.

Die auf Grund monatlicher Nachweisungen festgesetzten und eingegangenen Schulverschäunniß-Strafgelder werden am Jahres-Schlusse den betreffenden Schul-Inspectoren überwiesen und von diesen zur Anschaffung von Lehr- und Lernmitteln verwendet, der etwa verbleibende Ueberschuß aber zu Gunsten der Schulkasse bei der städtischen Sparkasse in Ostrowo zinsbar angelegt.

b. Szkoła elementarna katolicka z 3 klassami, tyleż nauczycielami i 263 uczniami.

Oprócz tego znajduje się w Odolanowie pod przewodnictwem tamecznego pastora Dr. Altmanna zakład preparandów ewanigelicki.

III. w mieście Sulmierzycach:

a. Szkoła elementarna katolicka w 4 klasy urządzona z 4 nauczycielami i 392 uczniami.

b. Szkoła elementarna ewanigelicka mająca uczni 51.

IV. w mieście Raszkowie:

a. Szkoła elementarna katolicka mająca 2 klasy, 2 nauczyciele i uczniów 239.

b. Szkoła elementarna ewanigelicka z 1 nauczycielem, którą 84 uczni odwiedza.

V. Po wsiach powiatu jest:

a. 9 szkół ewanigelickich, do których należy 1023 uczni,

b. 50 szkół katolickich, których odwiedzają 5344 dzieci.

Na utrzymanie zakładów szkolnych złożył powiat włącznie naturalistów w roku 1858 6228 tal. a na budowie i reparaacje 1057 tal. Pochwały godnym okazuje się czynny i żywy udział pogminach dla szkół, a mianowicie pod względem wystawienia nowych podobnych zakładów. Najlepszym dowodem jest, że w ostatnio upłynionych 10 latach wybudowano 15 nowych murowanych szkół t. j. 13 katolickich i 2 ewanigelickie, które kosztowały 26,400 tal. W tej liczbie mieszczą się wprawdzie zasiłki rządowe w kwocie 3732 tal., resztę 22,668 tal. towarzystwa szkółne złożyli, oprócz tego zakupiono dla nowo urządzonych szkół ewanigelickich w Glisnicy i Raszkowie i dla nowo urządzonej szkoły katolickiej w Zembcowie zdane do tego zabudowania. Końcem wystawienia na przyszłość nowych zabudowań szkolnych zbierają się już teraz składki w 19 towarzystwach szkolnych, t. j. w 13 katolickich i 6 ewanigelickich dotychczas tym sposobem zebrany fundusz w kwocie ogólny 8542 tal. złożony do kassy oszczędności w Ostrowie.

Kary szkolne na fundamencie miesięcznych wykazów ściągnięte przekazują się w końcu roku każdego inspektorom szkolnym celem zakupienia potrzebnych materiałów pismenych i t. d.; zbywające zaś kwoty składają się do kassy oszczędności w Ostrowie jako majątek towarzystwa szkolnego.

XIII. Feuer-Societäts-Wesen.

Auf Grund des Reglements der Provinzial-Feuer-Societät vom Januar 1836 und der Zusätze vom 6. Juni 1853 fungirt der Landrath als Kreis-Feuer-Societäts-Director, welchem dabei die Bürgermeister und Distrikts-Kommissarien zur Seite stehen. Im Jahre 1858 fanden 11 Brände im Kreise Statt und zwar 1 in Ostrowo, 1 in Raszkow und 9 auf dem platten Lande. Die verbrannten und beschädigten Gebäude waren mit 2,925 Thlr. versichert, und hat die festgesetzte Brand-Entschädigung 1590 Thlr. 29 Sgr. 6 Pf. betragen.

Die wohlthätigen Folgen der Einrichtung einer Provinzial-Feuer-Societät, bei welcher jedes versicherungsfähige Gebäude versichert sein muß, treten immer deutlicher hervor und finden allgemeine Anerkennung.

Die im Jahre 1858 vorhandenen versicherungsfähigen Gebäude waren wie folgt versichert und wurden die beigefügten Beiträge gezahlt:

In der 1. Klasse mit 154,275 thl. Beitrag	205 thl. 21 sgr. - pf.
" 2. " " 407,600 " " "	815 " 6 " - - "
" 3. " " 5,825 " " "	19 " 12 " 6 " - "
" 4. " " 123,950 " " "	495 " 24 " - - "
" 5. " " 83,675 " " "	446 " 8 " - - "
" 6. " " 800,350 " " "	4802 " 3 " - - "
" 7. " " 19,125 " " "	114 " 22 " 6 " - "
" 8. " " 2,250 " " "	16 " 15 " - - "

In Summa 1,597,050 thl. Beitrag 6915 thl. 22 sgr. - pf.

Hierzu Überbeitrag von Gebäuden nach § 8. des Reglements . . . . . 32 thl. 29 sgr. 3 pf.

Summa der Beiträge 6948 thl. 21 sgr. 3 pf.

Der Kreis besitzt als Eigenthum 7 Schlauch-Spritzen, welche in

- Daniszhyn)
- Swieca) Distrikt Abelnau,
- Przygodzice)
- Ludwikow) Distrikt Przygodzice,
- Lewkow, Distrikt Raszkow,
- Czachory, Distrikt Podkoce,
- Parczew, Distrikt Zmyslona

stationirt sind.

Die 8. in Strzegowo aufgestellt gewesene Kreis-Spritze ist bei dem in der Nacht vom 23. zum 24. November 1847 Statt gehabten Brande der Wirthschafts-Gebäude des Dominii Strzegowo mit verbrannt.

Die an den Kreisprizen vorkommenden Reparaturen trägt der Kreis-Kommunal-Fond. Die Prämien, von denen

XIII. Zabezpieczenie ogniowe.

Na fundamencie regulaminu z dnia 5. Stycznia r. 1836 i dodatku z dnia 6. Czerwca r. 1853. dla towarzystwa ogniowego prowincji obrabia radca ziemianski jako dyrektor powiatowy interesa tegoż towarzystwa w powiecie za pomocą burmistrzów i komissarzy obwodowych. W r. 1848. było w powiecie 11 pogorzeli, a z nich jeden w Ostrowie, jeden w Raszkowie, 9 zaś po wsiach. Pogorzałe budynki zabezpieczone były na 2925 tal. a szkody wynikłe ustanowiono na 1590 tal. 29 sgr. 6 fen.

Doznaje się coraz bardziej, jak korzystnem jest urządzenie istniejące, że każdy budynek zabezpieczony być musi

Assekuracja budynków powiatu była w r. 1858. następująca, a składki opłacone czynią jak pobok wyszczególniono.

	zabezpieczono na tal.	składka.
w I. klasie za . .	154,275 —	205 tal. 21 sgr.
II. - ..	407,600 —	815 tal. 6 sgr.
III. - ..	5,825 —	19 tal. 12 sgr. 6 f.
IV. - ..	123,950 —	495 tal. 24 sgr.
V. - ..	83,675 —	446 tal. 8 sgr.
VI. - ..	800,350 —	4802 tal. 3 sgr.
VII. - ..	19,125 —	114 tal. 22 sgr. 6 f.
VIII. - ..	2,250 —	16 tal. 15 sgr.
razem	1,597,050 —	6915 tal. 22 sgr.

do tych składek przybywa w skutek postanowienia § 8. regul. 32 tal. 29 sgr. 3 f czyni ogółem 6948 tal. 21 sgr. 3 f

Powiat posiada prawem własności 7 sikawek z węzłami, które

- w Daniszynie)
- w Swiecy) obwodu Odolanowskiego,
- w Przygodzicach)
- w Ludwikowie) obwodu Przygodzkiego,
- w Lewkowie obwodu Raszkowskiego,
- w Czachorach obwodu Podkockiego i
- w Parczewie obwodu Zmyslony

ulokowane.

Osma sikawka w Strzegowie umieszczona spaliła się w nocy z dnia 23. na 24. Listopada r. 1847 razem z zabudowaniami dworskimi.

Koszta utrzymania i reparacyi tych sikawek ponosi fundusz komunalno-powiatowy.

die erste 15 Thlr., die zweite 7½ Thlr., die dritte 4½ Thlr beträgt, je nachdem die Spritze als erste, zweite oder dritte auf die Brandstelle gelangt ist, fließen zum Kreis-Spritzen-Fond, nach Abzug desjenigen Antheils, welcher nach dem Beschlusse der Kreistags-Versammlung vom 10. December 1856 den Eigenthümern der vor die Kreis-Spritzen angespannten Pferde mit resp. 5 Thlr., 3 Thlr. und 2 Thlr. gezahlt wird, je nachdem die Spritze die erste, zweite oder dritte Prämie erlangt hat. Im Jahre 1858 betrug der Kreis-Spritzen-Prämien-Fond 845 Thlr. 15 Sgr. 7 Pf. in zinstragenden Papieren, und erscheint es daher zulässig und zweckmäßig, an Stelle der verbrannten eine neue Kreis-Spritze fertigen zu lassen, worüber in Folge meines Vorschlages auf dem nächsten Kreistage Beschluß gefaßt werden soll.

XIV. Die unternommenen Begebauten und deren Kosten.

Im Adelnauer Kreise sind folgende Chausséen vorhanden

1. von Ostrowo über Przygodzice und Antonin nach Breslau,
2. = Ostrowo nach Kalisch,
3. = Ostrowo nach Krotoschin,
4. = Antonin nach Schildberg,
5. = Ostrowo nach Pleschen,
6. = Ostrowo nach Adelnau.

Hiervon sind die ad 1 bis 4 genannten Chausséen von der Provinzial-Chaussée-Bau-Verwaltung, die ad 5 und 6 genannten vom hiesigen Kreise gebaut und demnachst an die Provinzial-Verwaltung abgegeben, so daß letztere jetzt Eigenthümerin aller 6 Chausséen ist.

Gegenwärtig ist der Bau der Chaussée von Ostrowo nach Raszkow in der Ausführung begriffen.

Die beiden vom Kreise gebauten Chausséen haben gekostet:

1. Die Chaussée von Ostrowo nach Pleschen auf 1 Meile 748 laufende Ruthen 27,759 Rthlr. Diese sind aufgebracht worden:

a. durch die Allerhöchst bewilligt gewesene Staats-Prämie à 6000 Thlr. pro Meile mit	8,244 Thlr.
b. durch die Provinzial-Prämie à 3000 Thlr. pro Meile	4,122 "
c. vom Kreise mit	15,393 "
Summa	27,759 Thlr.

2. Die Chaussée von Ostrowo nach Adelnau auf 1 Meile 1960 laufende Ruthen war, da auf dieser verhältnißmäßig kurzen Strecke von nicht volle 2 Meilen 28 Brücken und Durchlässe hergestellt werden mußten, sehr kostspielig, indem

Premie, które za pierwszą sikawkę 15 tal., za 2. 7½ tal. i za 3. 3¾ tal. czynią, wpływają do funduszu sikawek w powiecie urządzonym. Z tych premii pobierają jednak właściciele koni, których dano pod sikawki w przypadkach pogorzeli wynagrodzenie: za sikawkę, która najprzód na placu pogorzeli stawie, 5 tal., druga 3 i trzecia 2 tal. Wynagrodzenie to dozwolonym uchwałą stanów powiatowych z dnia 10. Grudnia r. 1856. W r. 1858 czynił fundusz premii sikawek 845 tal. 15 sgr, 7 fen. w papierach procentu przynoszących. Okazuje się rzeczą potrzebną, zakupić w miejsce spalonej sikawki nową, o czem na przyszłym posiedzeniu powiatowem uczynię przedstawienia.

XIV. Wykonane budowanie dróg i koszta tejze.

Powiat Odolanowski posiada dróg żwirowych

1. od Ostrowa na Przygodzice, Antonin do Wrocławia,
2. od Ostrowa do Kalisza,
3. od Ostrowa do Krotoszyna,
4. od Antonina do Ostrzeszewa,
5. od Ostrowa do Pleszewa,
6. od Ostrowa do Odolanowa.

Trakty pod Nr. 1. do 4. wymienione wybudował zarząd prowincjonalny dróg publicznych, żwirówki zaś pod 5 i 6 wystawione funduszem powiatu a następnie oddano ich zarządowi prowincjonalnemu dróg publicznych, który na teraz jest właścicielem wrzystkich tych 6 żwirówek.

Obecnie buduje się szosa od Ostrowa do Raszkowa.

Koszta 2 dróg żwirowych funduszem powiatu budowanych są następujące.

1. Szosa od Ostrowa do Pleszewa, milę 1 prętów 748 długości kosztowała 27,559 tal. Wydatek pokryto:

a. z dozwolonej premii rządowej po 6000 tal. na milę w kwocie	8,244 tal.
b. z premii prowincjonalnej po 3000 tal. na milę	4,122 tal.
c. z składek powiatu	15,393 tal.
czyni jak wyżej	27,759 tal.

2. Żwirówka z Ostrowa do Odolanowa długości 1 mili 1960 prętów stała się znacznie kosztowniejszą, a to głównie z tej przyczyny, iż na tak nieznacznej odległości wystawić musiano 28 mostów i przepustki

sie im Ganzen 47,613 Thlr. 17 Sgr. 11 Pf. erfordert hat. Diese wurden aufgebracht:

- a. durch die Staats-Prämie à 5000 Thlr. pro Meile mit . . . . . 9,915 Thlr.
  - b. durch die Provinzial-Prämie à 4000 Thlr. pro Meile mit . . . . . 7,960 Thlr.
  - c. durch freiwillige Zuschuß-Offerten der Adjacenten mit . . . . . 3,500 Thlr.
- wozu Sr. Durchlaucht der Herr Fürst von Thurn und Taxis 500 Thlr. und die Stadt Adelnau 3000 Thlr. beigetragen haben.
- d. vom Kreise incl. des dazu aus der Provinzial-Hülfs-Kasse mit 10,000 Thlr. entnommen und zur Hälfte bereits zurückgezählten Darlehens mit . . . . . 26,238 Thlr. 17 sgr. 11 pf.

Summa 47,613 Thlr. 17 sgr. 11 pf.

Endlich habe ich im Jahre 1855 zur Abhülfe der vielfach erhobenen und begründeten Beschwerden über den gänzlich unfahrbaren Zustand des Weges zwischen Chruszczyn und Sulmierzyce durch die Fürstlich Thurn und Taxis'sche Forst diesen Weg mit einem Kosten-Aufwande von circa 500 Thlr. baar excl. der Hand- und Spann-Dienste pflastern lassen, wobei Sr. Durchlaucht der Herr Fürst von Thurn und Taxis 150 Thlr. freiwillig beigetragen hat, während der Ueberrest laut Kreistags-Beschluß vom 17. December 1855 auf die Kreis-Kommunal-Kasse übernommen worden ist, die Hand- und Spanndienste aber von sämtlichen angrenzenden Gemeinden geleistet worden sind.

XV. Vorgekommene Verbrechen und Vergehen.

Der von dem hiesigen königlichen Kreisgerichte mitgetheilten Übersicht zufolge sind in dem Jahre 1858 folgende Untersuchungen wegen Verbrechen und Vergehen neu eingeleitet worden, wegen

- 1. Angriff oder Widerseßlichkeit gegen die Obrigkeit 13
- 2. Beleidigung der Behörden und Beamten als solche 7
- 3. Bettel, Landstreicherei und Arbeitscheu 2
- 4. Meineid 3
- 5. Verbrechen und Vergehen gegen die Sittlichkeit 2
- 6. Körperverletzungen 15
- 7. Medicinal-Misfucherei 2

dla wody. Budowa cała wymagała wydatku 47,613 tal. 17 sgr. 11 fen.

Takowy pokryty

- a. premią rządową po 5000 tal. na milę w kwocie . . . . . 9,915 tal.
- b. z premii prowincjonalnej po 4000 t. na milę . . . . . 7,960 tal.
- c. z dobrowolnych składek . . . . . 3,500 tal. czyniących, do których JO. Xiążę Thurn i Taxis z 500 tal. a miasto Odolanów z 3000 tal. się przykładało.
- d. z składek powiatu włącznie pożyczki 10,000 tal. z kassy pomocniczej prowincjonaln. zaciągniętej 26,238 t. 17 s. 11 f. z tej pożyczki już połowa oddana.

czyni razem 47,613 t. 17 s. 11 f.

Ciągle powtorzone i uzasadnione zażalenie na zły i nieużyteczny stan drogi pomiędzy Chruszczynami a Sulmierzycami przez bór prowadzącej spowodowały mnie do wybrukowania takowej z nakładem 500 tal. i za dodaniem robocizn ręcznych i sprzężajnych. Do kosztów rzeczonych przyłożył JO. Xiążę Thurn i Taxis dobrowolną składką tal. 150, resztę zaś kosztów ponosił fundusz powiatowo-komunalny na fundamencie uchwały stanów powiatu z dnia 19. Grudnia 1855. Robocizny ręczne i sprzężajne wykonane przez ograniczonych gmin.

XV.

Zbrodnie i przekroczenia.

Podług udzielonego mi przez Sąd królewski powiatowy tutejszy wykazu zaprowadzono w r. 1858. o popełnione zbrodnie i przekroczenia śledztwa następujące.

- 1. o napaść i opór przeciw władzom 13
- 2. o obelgę władz i urzędników 7
- 3. o żebractwo, włóczęgostwo i próżniactwo 2
- 4. o krzywo przysiędztwo 3
- 5. o zbrodnie i przekroczenia przeciw obywatelom 2
- 6. o skaleczenie 15
- 7. o leczenie nieprawne 2

8. Diebstahl	133
9. Unterschlagung	5
10. Schlerei	1
11. Betrug	16
12. Strafbarer Eigennuß	10
13. Vermögens-Beschädigung	3
14. Fahrlässige Brandstiftung	2
15. Unterschlagung im Amte	2
16. Vergehen gegen die Post- Steuer- und Zoll- Gesetze	17
Emma	218

Es befanden sich hierunter Personen unter 16 Jahren 9. In die Straf-Anstalt Rawicz wurden 37 und in die Korrek-tions-Anstalt Kosten 8 Personen abgeliefert.

XVI. Agrikultur - Verhältnisse und Meliorationen.

Auf den meisten Rittergütern wird den örtlichen Ver-hältnissen entsprechende Schlagwirthschaft getrieben, auf nur wenigen aber ist bis jetzt Stallfütterung eingeführt. Auf 6 Dominien sind Brennereien vorhanden. In den letzten Jahren hat der Anbau von Rapps und Rübsen einen stichtlichen Aufschwung erlangt. Auf den bäuerlichen Grundstücken findet noch durchweg die althergebrachte Dreifelder-Wirthschaft Statt, und ist eine Änderung hierin so bald noch nicht abzusehen.

Die außerordentlich wohlthätigen Folgen der auf Grund des Gesetzes vom 8. April 1823 Statt gehaltenen Regulirung der gutsherrlichen und bäuerlichen Verhältnisse, durch welche die Ackerwirths freie Eigenthümer geworden, sind auch im hiesigen Kreise nicht zu verkennen, im Allgemeinen ist aber der Wohlstand der bäuerlichen Wirths eher im Ab- als im Zunehmen, und daran ist hauptsächlich das immer mehr um sich greifende Parzelliren der bäuerlichen Grundstücke Schuld. Bei vorkommenden Nachlaß-Regulirungen ist der Übernehmer des elterlichen Grundstückes selten im Stande, die Erbtheile seiner Geschwister, ohne von vornherein das Grundstück anzugreifen, haas auszuzahlen. Eins oder das andere der Geschwister wird deshalb, an Zahlungsstatt mit einem Stück Land abgefunden, oder letzteres zum Zweck seiner Befriedigung an einen Fremden verkauft. Auf diese Weise ist die Ge-sammtfläche der spannfähigen bäuerlichen Nahrungen, welche im Jahre 1823 beim Erscheinen des Gesetzes vom 8. April ej. noch 104,430 1/2 Morgen enthielt, bis zum Jahre 1859 auf 92,965 1/2 Morgen, mithin um 11,465 Morgen vermindert worden. Wie nachtheilig diese Zerstückelungen auf den Gesamt- Wohlstand der bäuerlichen Kreis- Einsassen einwirken, leuchtet von selbst ein, und es ist dringend zu

8. o kradzież	133
9. o zatajenie własności cudzej	5
10. o przechowanie kradzionych rzeczy	1
11. o oszukaństwo	16
12. o chciwość karagodną	10
13. o uszkodzenie własności obcej	3
14. o podpalenie z nieostrożności	2
15. o przeniewierzenie w urzędzie	2
16. o przekroczenie przeciw ustawom pocz- towym, podatków i ceł	17
razem	218

Pomiędzy oskarżonymi znajduje się osób 9 niżej lat 16. Do domu karnego w Rawiczu odstawiono 37 zbrodniarzy, a do domu poprawy w Kościanie 8.

XVI. Stosunki rolnictwa i melioracye.

Po folwarkach dominialnych istnieje po największej części płodozmian stósowny, lecz dupiero w mało miejscach pasienie inwentarzy cały rok na stajni za-prowadzonym. Sześć dominia posiadają gorzelnie. W latach ostatnich siew rzepaku i rzypiku znacznie się powiększył. Na gruntach wiejskich zaś utrzymuje się powszechnie jeszcze staro dawne gospodarstwo trzy-polowe i w tem pewno nie tak prędko zajdzie zmia-na. Korzyści wypływających z regulacyi stosunków włósciansko - dominialnych uskutecznionej na zasadzie ustawy z dnia 8. Kwietnia 1823. co raz bardziej i w powiecie tutejszym się okazują, bowiem gospodarze stały się właścicielami swych gruntów; pomimo tego jednak twierdzić można, iż w ogólności stan ich ma-jątkowy bardziej upada niż się powiększa. Głównie przykłada się do tego parcelowanie co raz bardziej się wzmagające. Przy zachodzących działach pozostałości rzadko kiedy obejmujący gospodarstwo rodzi-cielskie w stanie schedy przypadające współsukcesso-rom bez naruszenia nieruchomości gotówką zaliczyć. W miejsce zwykle daje część gruntu, lub też naby-wca takową sprzedaje obcym. W roku 1823 podczas publikacyi ustawy regulacyjnej z dnia 8. Kwietnia było w powiecie 104,430 1/2 mórg gruntu należący do go-spodarstw zaciąg sprzężajny pełniących, w roku zaś 1859 już tylko 92,965 1/2 morgi, a zatem 11,465 mórg mniej; faktem zatem, jak wielce szkodliwy wywiera wpływ na majątkowość włóscian w ogóle parcelowa-nie, i że konieczność wymaga, ażeby albo drogą pra-wodawstwa wstrzymać dalsze rozdrobnienie gruntu,

wünschen, daß entweder den Parzellirungen der bäuerlichen Grundstücke im Wege der Gesetzgebung eine Schranke gesetzt, oder durch Errichtung von Credit-Instituten für bäuerliche Grundstücke den Besitzern der letzteren die Möglichkeit gewährt werde, ihre Erbschafts- und sonstigen Gläubiger zu befriedigen, ohne zu dem unglücklichen Auswege der Zerstückelung ihrer Grundstücke schreiten zu müssen. Auch fehlt es in vielen Theilen des Kreises den bäuerlichen Wirthen an den nöthigen Wiesen und da, wo solche mehr als hinreichend vorhanden sind, gewähren sie nur zum kleinsten Theile gutes und brauchbares Heu. Das große, aus dem Distrikte Zmysłona von Parzew bis hinter Abelnau an die Schlesiſche Grenze sich erstreckende Baritsch-Bruch nämlich enthält gegen 30,000 Morgen, wovon jedoch kaum der sechste Theil urbar zu nennen ist, und auch dieser liefert größtentheils nur saures ungesundes Gras, die übrige Fläche ist ein völlig unbetretbarer Sumpf, und gleicht im Frühjahr und Herbst einem großen See. Die nächste unausbleibliche Folge dieses traurigen, unkultivirten Zustandes ist, abgesehen von dem höchst dürftigen Heugewinn, daß der fortwährende Genuß des sauren schlechten Grases einen kräftigen Viehstand gar nicht aufkommen läßt, vielmehr dem seit vielen Jahren in der ganzen Abelnauer Gegend nicht mehr auszurottenden Milzbrand stets neue Nahrung giebt, während durch die stagnirenden Sümpfe ein auch für die Bewohner höchst schädliches, fortwährende Fieber erzeugendes Miasma hervorgebracht wird. Eine fernere nachtheilige Folge des unkultivirten Zustandes des Baritsch-Bruches ist die, daß in Folge der demselben von beiden Seiten zufließenden Gewässer fast alljährlich ein Hochwasser entsteht, durch welches nicht selten die ganzjährige Heu-Ernte hinweggeschwemmt, und jedesmal die Kommunikation zwischen einzelnen Dörfern und der Stadt Abelnau auf Tage und Wochen gänzlich unterbrochen wird. Als nun in dem bekanntlich sehr nassen Sommer 1854 die Umgegend von Abelnau in kurzen Zwischenräumen durch sechs Überschwemmungen heimgesucht worden und nicht nur der erste, sondern auch der zweite Heuschnitt fast in dem ganzen Baritschbruche total verloren gegangen war, trug ich in einem umfassenden Berichte diese für den hiesigen Kreis so höchst wichtige Angelegenheit dem Königlichem Ober-Präsidio vor, und fügte ein technisches Gutachten bei, welches ich von einem damals im hiesigen Kreise beschäftigten Wiesen-Miesmeister aus Hannover hatte ausarbeiten lassen, und in welchem nach erfolgter genauer Besichtigung des ganzen Baritsch-Bruches nachgewiesen war, daß eine Melioration desselben mittelst Ent- und Bewässerung mit Rücksicht auf das als vorhanden ermittelte Gefälle und die im angrenzenden Militſcher Kreise zu beschaffende Vorfluth vorausgesetzt, sich ohne weitere

lub też urzãdzeniem Instytutu kredytowego dla posiadłości włościańskich przyjść w pomoc gospodarzom do odpłacenia dłuǳów bez parcelowania gruntu. W wielu okolic powiatu jest brak łąk, a tam gdzie ich dostatkim, wydawają takowe tylko w mniejszej części dobrego i użytecznego siana. Błota baryczne, rozciągające się od Parzewa w obwodzie Zmysłonskim aż do granicy słaſkiej za Odolanowem, zawierają przestrzemi około 30,000 mórg, z których zaledwo szóstą część używa się łąką wydająca tylko kwaśną nieżyzną trawę, reszta składa się z niedostępnego błota równajac się na wiosnę i wjesieni jeziorom. Następstwem tego wszystkiego jest, że sprzątające się siano baryczne nieżyźnością się odznaczające nie przyczynia się do silnego stanu inwentarza, lecz owszem chorobie rogacizny zapaleniem sledziony, Miłzbrand zwaney, już od kilka lat w okolicy Odolanowa się okazującej co rok na nowo wzbudza. Nawet i na stan zdrowia mieszkanców wyziewy tego błota barycznego nader szkodliwie się okazują, zwłaszcza febry przez nie wywołane trwają ciągle. Oprócz tego brak wszelkiej kultury tego błota sprawie, iż wody z boku do niego się ściągające nieomal co rok zatapiają łąki i niwczą sprząć siana a nawet i komunikacją pomiędzy pojedynczemi wsiami a miastem Odolanowem na dłuższy przerywają czas. W roku 1854, odznaczającym się jak wiadomo nadzwyczajną mokością, była okolica Odolanowa 6 razy zalana, i utracili mieszkańcy tak sprząć siana jako i potrawu. Wypadek ten spowodował mnie, wystawić stan tak nieszczęśliwy dla powiatu JW. Naczelnemu Prezesowi prowincyi tutejszej raportem obszernym wystawiającym wszystkie niedogodności, załączyłem temu memu sprawozdaniu opiniã technicznã wypracowanã po obejrzeniu błot barycznych przez irygatora łąk z Hanoweru, na ówczas w powiecie zatrudnionemu, którãto opiniã udowodniono, iż melioracya rzeczzonego błota przez osuszenie i oblewanie czasowe wodã nastãpić może, gdy od strony Słaska ku Mieliczowi wodzie odpływ nadanem będzie. JW. Prezes Naczelný Puttkammer przekazał interes ten do dalszego przedsięwzięcia królewskiej Regencyi w Poznaniu. Ministeryum rólnicze w Berlinie uwzględniając moje przez Regencyã poporłte sprawozdanie wyznaczyło komisyã do sprawdzenia rzeczy na miejscu w osobie królewskiego Tajnego Naradzczy regencyjnego Pana Wehrmann, z Tajnego Radzcy Ministeryalnego budowli Pana Kawerau i Inspektora budowli wodnej Pana Versen z Stejnau

Schwierigkeiten ausführen lasse. Der Herr Ober-Präsident v. Buttkammer übertrug die von mir angeregte Baritsch-Meliorations-Angelegenheit der königlichen Regierung in Posen und in Folge des von der letzteren an das königliche Landwirthschaftliche Ministerium erstatteten Berichtes traf im Juni 1858 eine von dort delegirte Kommission hier ein, bestehend aus dem königlichen Geheimen Ober-Regierungsrath Wehrmann, dem Geheimen Ministerial-Bau-Rath Kawerau und dem Wasser-Bau-Inspektor Versen aus Steinau a/D., welche unter Zuziehung des königlichen Regierungsrath Meerkatz und des Regierungs- und Bauraths Buzke aus Posen das ganze Baritsch-Bruch durch den hiesigen und den Militärschen Kreis bis Trachenberg bereisete, was demnächst zur Folge hatte, daß der Wiesenbau-Techniker Sturmhoefel aus Osiek bei Nakel im Auftrage des königlichen Landwirthschaftlichen Ministerii nach Adelnau kam, um das Baritsch-Terrain nochmals zu nivelliren und ein Meliorations-Projekt auszuarbeiten. Nachdem dies geschehen, wobei die Grablegung und gründliche Räumung des Baritsch-Flusses zum Zweck der Entwässerung und die Anlegung von Stau-Schleusen zur Herbeiführung der nöthigen Bewässerung projektiert war, wurde von dem Herrn Regierungsrath Meerkatz als Kommissarius der königlichen Regierung zu Posen mit den Adjacenten über die Bildung einer Meliorations-Genossenschaft zum Zweck der mittelst Beihülfe des Staates auszuführenden Ent- und Bewässerung des Baritsch-Bruches verhandelt. In Folge des von dem Herrn Geheimen Ober-Regierungsrath Wehrmann erstatteten und für das Unternehmen günstig ausgefallenen Berichtes war die Aussicht vorhanden, daß der Staat das zur Ausführung des Meliorations-Projektes erforderliche Kapital von circa 26,000 Thlr. vorgeschossen hätte, welches von den Mitgliedern der Genossenschaft mit 3% zu verzinsen und mit 2% zu amortisiren gewesen wäre. Mit Ausnahme der Fürstlichen Thurn und Larisch'schen Rentkammer in Krotoschin, welche mit Rücksicht auf die zu den Fürstlichen Gütern bei Adelnau gehörigen Baritschwiesen von mehreren Tausend Morgen das regste Interesse für das Zustandekommen der Meliorations-Genossenschaft an den Tag legte, wurde jedoch leider von allen anderen Interessenten, namentlich den Bürgern der Stadt Adelnau und den bäuerlichen Wirthen aus den sogenannten Baritsch-Dörfern in gänzlicher Verkennung der sich darbietenden Vortheile jede Betheiligung an dem Meliorations-Projekte entschieden abgelehnt. Somit bleiben die oben geschilderten Uebelstände des Baritsch-Bruches unverändert fortbestehen, so nahe auch die Gelegenheit war, solche für immer zu beseitigen, und den Werth des Grund und Bodens um hundert Tausende zu verbessern. Der diesjährige nasse Sommer hat wieder

nad Odrą, która ta komisya z członkami Regencyi poznańskiej panem Radzcą regencyjnym Meerkatz i Radzcą budowli Butzke w Czerwcu roku 1858. na miejsce przybyli, błota baryczne tak w powiecie tu-tejszym jako i powiecie Mielickim obejrzała. Następnie zjechał z polecenia Ministerium Irygator łąk Pan Sturmhoefel z Osieka pod Naklem do Odolanowa końcem odbycia powtórnej niwelizacji błót barycznych i wypracowania planu melioracyjnego. Dokonawszy swe zadanie projektorował w planie melioracyjnym: wyprostowanie i gruntowne oczyszczenie rzeczki Barycz celem osuszenia błót, a końcem oblewania łąk wybudowanie śluz do wstrzymywania wody. Chcąc melioracją do skutku doprowadzić wypadało przede-wszystkiem, aby interesujący złączyli się na Towarzystwo, którego dokonanie poleconem zostało przez królewską Regencyą W. Meerkatz Radzcy. Sprawozdanie W. Wehrmann Tajnego Nadradzcy Regencyjnego Ministerium zdane mówiło za melioracją, tak iż było się można cieszyć nadzieją, że takowa nie tylko dokonana, ale nadto iż rząd potrzebny nań kapitał około 26,000 tal. zaforszkuje za opłaceniem 3% i za amortyzacją roczną po 2%. Z wyjątkiem tylko kamery JO. Xięcia Thurn i Taxis w Krotoszy-nie, która z względu dóbr xiążencych Odolanowskich, do których należy kilka tysięcy mórg łąk barycznych, najbardziej interesowała i która jak najgorliwiej się starała stowarzyszenie interesentów w celu melioracyi do skutku doprowadzić, wszyscy drudzy interesenci a pomiędzy nimi głównie obywatele miasta Odolano-wa i gospodarze tak nazwanych wsiów barycznych, nie pojawszy widocznych z melioracyi wypływających korzyści, stanowczo odmówili swój udział. Tem więc sposobem niedogodności błót barycznych na dal pozostają w stanie swym dawnym, chociaż tak bliska była nadzieja ich usunięcia, i podwyższenie warto-ści gruntu w okolicy Odolanowa o przeszło sto ty-sięcy talarów. Nawet i w roku bieżącym powodzie nieomal całkowity sprzęt siana znów zniweczyły; przy-jąc z tąd można, iż nie jeden z posiadzicieli łąk ba-rycznych już teraz żałuje że stawał w oporze melio-racyi, nieprzyjawszy ofiarowaną pomoc. Z pewnością upłynie długi czas, nim większa liczba posiadzicieli poweźmie przekonanie o korzyści projektowanego osu-szenia i irygowania łąk i zaprowadzi stowarzyszenie. Inna melioracya pod względem łąk zaprojektowa-na równie nie chciała mi się szczęścić. Rzeczka Ołobok, przechodząca nie o mal cały powiat, mająca

einmal fast die ganze Heu-Ernte im Baritsch-Bruche vernichtet, und es ist wohl anzunehmen, daß mancher Wiesen-Besitzer schon schwer bereut hat, die dargebotene Hilfe nicht dankbar angenommen zu haben, voraussichtlich wird indessen noch lange Zeit vergehen müssen, bevor die Mehrzahl der Wiesenbesitzer sich von der Zweckmäßigkeit des projektirten Ent- und Bewässerungs-Unternehmens überzeugen und zu einer Meliorations-Genossenschaft sich verbinden wird.

Mit einer zweiten Wiesen-Melioration hat es mir ebensovienig glücken wollen. Das Dlabok-Flüßchen, welches den Adelnauer Kreis fast in seiner ganzen Länge durchschneidet und an und für sich träges Gefälle hat, bedarf nothwendig einer gründlichen Räumung, weil an sehr vielen Stellen ein Rückstau Statt findet, und die Wiesenbesitzer nur unter ganz günstigen Witterungs-Verhältnissen das Heu abzuernten im Stande sind. Demzufolge hatte ich die sämmtlichen Abjacenten konvozirt und den Beschluß herbeigeführt, nach vorangegangenen Nivellement das Dlabok-Flüßchen in seiner ganzen Länge auf gemeinschaftliche Kosten räumen zu lassen. Bei dem von dem Vermessungs-Reviseur Herrn Just ausgeführten Nivellement ergab sich jedoch, daß bei der Keszbeer Wassermühle das Gerinne 2 Fuß 6 Zoll über dem natürlichen Gefälle des Dlabok-Flusses steht und mithin, so lange diese Mühle vorhanden ist, eine gründliche und Nutzen bringende Räumung des Flusses nicht erfolgen kann. In Folge dessen haben sich die bei der Sache theilhaftigen Domänen auf mein Anrathen entschlossen, auf Grund des Vorfluth-Ediktes vom 15. November 1811, und des Gesetzes vom 23. Januar 1846 auf gänzliche Kassirung der Keszbeer Wassermühle gegen Entschädigung zu provoziren und steht zu hoffen, daß auf diesem Wege die für einen großen Theil des hiesigen Kreises höchst wichtige gründliche Räumung des Dlabok-Flusses im Laufe des künftigen Jahres zur Ausführung wird gelangen können.

XVII. Ausgeführte und noch schwebende Gemeinheits-Theilungen.

Die Regulirung der gutherrlichen und bäuerlichen Verhältnisse ist auf Grund des Gesetzes vom 8. April 1823 im ganzen hiesigen Kreise längst durchgeführt. In der Stadt Adelnau und den fünf sogenannten Baritsch-Dörfern sind die Gemeinheits-Theilungen in Bezug auf die Wiesen im Baritsch-Bruche noch in der Bearbeitung begriffen, und ist zur schnelleren Beendigung dieser Sachen vor Kurzem ein besonderer Beamter als Gehülfe der Königlichen Spezial-Commission in Krotoschin angestellt worden.

Endlich ist für die Separation der circa 1800 Morgen

tylko nieznaczny spad wody, wymaga gruntownego czyszczenia, albowiem w kilku miejscach woda stawa i cofa się, tak iż z łąk przyległych zbiór tylko w bardzo pogodnym czasie wziąć można. Zgromadzeniem interesujących i ci postanowili przedsięwzięcie niwelizacji rzeczki Ołobok w całej swej rozciągłości na koszt wspólny. Niwelizacya przez ziemiomiercę Just wykonana dowodzi, iż stan wody w pogródkach młyna Kęszyckiego o 2 stopy i 6 cali wyższy nad spad naturalny rzeki Ołoboka, i że tak długo jak młyn rzeczony egzystuje takowy jest przeszkodą do gruntownego i korzystnego czyszczenia tej rzeki. W skutek tego rezultatu imabilizacyi zdecydowali się za przedstawieniem moim dominia interesowane żądać zupełne zniesienie owego młyna w Kęszycach za wynadgodzeniem posiadziela, a to na fundamencie prawa z dnia 15 Listopada 1811 i ustawy z dnia 23. Stycznia 1846 r. Wniosek ten uczyniony i spodziewać się można, iż na tej drodze dokładne oczyszczenie rzeki Ołobok w roku przyszłym będzie mogła być wykonaną, i że takowe znacznej części powiatu przyniesie korzyści spodziewane.

XVII. Wykonane i jeszcze toczące się regulacje i separacje.

Regulacje stosunków dominialno włościańskie na zasadzie prawa z dnia 8. Kwietnia r. 1823. w całym powiecie już od dawna skończone. W mieście Odolanowie i w 5 wsiów tak nazwanych barycznych toczą się jeszcze pod względem łąk barycznych separacja już od czasu dawnego. Dla spiesniejszego i pożądanego aokończenia interesu tego przeznaczony został osobny urzędnik pomocniczy komisji specjalnej w Krotoszynie.

Na koniec sprawa separacyjna ról miasta Ostrowa 1800 mórg wynoszących tak dalece posuniętą została że plan działowy wypracowany i przez większą część

enthaltenen Landereien an der Stadt Ostrowo der Abfindungs-Plan bereits entworfen, wegen des von einzelnen unzufriedenen Interessenten erhobenen Widerspruchs aber noch nicht ausgeführt, weshalb auf Anordnung der Königlichen General-Commission in Posen nunmehr die diesseitige kreisständische Vermittelungs-Behörde in Wirksamkeit treten soll.

XVIII. Kranken-Institut.

Für den Adelnauer Kreis wurde auf Grund eines Beschlusses der Kreistags-Versammlung vom 19. März 1834 ein Kreis-Lazareth in der Stadt Ostrowo errichtet. Die von dem damaligen Landrath v. Tieschowitz mit einer kreisständischen Commission unter Zuziehung des Herrn Kreis-Physikus Dr. Koschny entworfenen Statuten sind unterm 23. Juni 1837 von dem Königlichen Ober-Präsidenten zu Posen bestätigt worden. Das Institut wird durch einen Vorstand verwaltet, welcher aus dem jedesmaligen Landrathe und drei von der Kreistags-Versammlung gewählten Mitgliedern besteht. Zur Acquisition eines Grundstückes für das Lazareth und zur ersten Einrichtung desselben wurden zur Zeit der Errichtung 1800 Thlr. aus Kreismitteln flüssig gemacht und verwendet. In Gemeinschaft mit der ersten von den Kreis-Ständen gewählten Commission acquirirte der Landrath v. Tieschowitz die in der Kalischer Vorstadt hieselbst sub No. 312 und 213 belegenen Häuser nebst dem daran belegenen circa 4 Morgen großen Garten von dem ehemaligen Landrath v. Lekzycki und dessen Ehegattin für 1200 Thlr. In diesem Grundstücke ist das Kreis-Lazareth noch jetzt, und da für dasselbe die sämmtlichen Räume beider Häuser nicht erforderlich sind, so ist das eine derselben stets vermietet. Obgleich beide Häuser vermöge ihrer hölzernen Bauart fast alljährlich nicht unbedeutende Reparaturen erfordern, so ist das Institut doch in so erfreulicher Weise gediehen, daß der Kreis nicht nur das Grundstück ganz schuldenfrei besitzt, sondern sich durch Ersparnisse im Laufe der Zeit sogar ein Fond von 3217 Thlr. 25 Sgr. gebildet hat, welcher bei der Kreis-Communal-Kasse verwaltet wird und gegen 5% Zinsen in Summen von 100 bis 300 Thlr. gegen hypothekarische Sicherheit auf Grundstücke ausgeliehen ist. Statutenmäßig hat jeder dem hiesigen Kreise angehörige Kranke einschließlich der Verpflegungs- und Medizin-Kosten täglich nur 5 Sgr., jeder Auswärtige aber 10 Sgr. zu entrichten, und für fremde arme, auf der Reise erkrankte und in das Lazareth aufgenommene Personen werden nur die erweislichen Verpflegungs- und Medizin-Kosten von den Angehörigen resp. Communen erfordert und eingezogen. Während das Lazareth anfänglich nur für 6 Betten eingerichtet war, hat

interessentów przyjęty został. Mała tylko liczba ich plan nowy nie przyjęła i dla tego wykonanie jego wstrzymanem być musiało. Królewska komisja jeneralna w Poznaniu postanowiła, oddać spór ten zachodzący pod rozstrzygnięcie roziemców ze stanów powiatowych.

XVIII. Instytut chorych.

Na zasadzie uchwały stanów powiatowych z dnia 19. Marca 1834. r. urządzono w mieście Ostrowie lazaret powiatowy. Statuta zakładu tego ułożył były radca Ziemiański Tieschowitz wspólnie z komisją przez stanów powiatowych obraną i fizykiem powiatu Dr. Koschnym. Statuta te potwierdził na dniu 23. Czerwca 1837. r. królewskie Prezidium Naczelné w Poznaniu. Zakładem tem zarządza dozór składający się z każdoczesnego radcy Ziemiańskiego i 3 członków przez stanów powiatowych na to obranych. Na zakupienie domu potrzebnego i na kosztą pierwszego urzędzenia lazaretu wydano 1800 tal., a to z funduszów powiatowych; nabyto nieruchomości na Kaliskim przedmieściu pod Nr. 312. i 313. situowane wraz z ogrodem około 4 mórg zawierającym od byłego radcy Ziemiańskiego Lekszyckiego i żony jego za 1200 tal. Zakupienie to uskutecznił landrat Tieschowitz i komisja stanówpowiatowych. W tych zabudowaniach mieści się obecnie jeszcze lazaret powiatowy. Część lokaliów tych zabudowań do lazaretu niepotrzebnych wydzierzawioną była. Mimo tego iż budynki rzeczowne z drzewa wystawione co rok znaczne wymagają nakłady na ich reparacją, to jednak zakład ten znajduje się w stanie pociechającym, albowiem na nieruchomościach zakupionych niemasz bynajmniejszego długu, ale nadto ułożony fundusz lazaretowi przynależący czyni 3217 tal. 25 śgr., który wypożyczony jast za zabezpieczeniem hipotecznym po 100 do 300 tal. i za opłaceniem procenta po 5 od sta. Fundusz ten zawiaduje się razem z kassą powiatowo-komunalną. Wedle statutów zakładu tego płaci każdy chory z powiatu pochodzący włącznie za wikt, leczenie i lekarstwo dziennie tylko 5 śgr., osoby zaś z powiatu niepochodzące dziennie 10 śgr., a od osób zupełnie obcych ubogich na wędrowce lub w podróży będących chorych i do lazaretu przyjętych obliczone bywają tylko kosztą utrzymania i lekarstwa które się zciągają albo od familii lub też od gminy, do której chory należy. Początkowo lazaret urządzony był tyl-

sich die Zahl der letzteren im Laufe der Zeit bis auf 20 vermehrt. In ärztlicher Beziehung steht das Kreis-Lazareth unter der Aufsicht und Leitung des Herrn Kreis-Physikus, Sanitäts-Rath Dr. Koschny, welcher sich der Behandlung der Kranken ganz unentgeltlich und mit der größten Gewissenhaftigkeit und Sorgfalt seit der Errichtung des Institutes, also seit 26 Jahren unterzieht und zur Gründung des Institutes wesentlich mitgewirkt und beigetragen hat. Hiernach wird der Kreis dem Herrn Sanitäts-Rath Dr. Koschny die vielen Verdienste, welche derselbe sich um das hiesige Kreis-Lazareth erworben hat, stets mit dem lebhaftesten Danke anerkennen.

Auch der Besitzer der hiesigen Apotheke, Herr Kujawa, macht sich um das Institut verdient, indem derselbe für alle in das Lazareth gelangenden Medikamente einen Rabatt von 25% bewilligt.

Der Umfang der Wirksamkeit des Institutes ergibt sich aus folgender dreijähriger Übersicht pro 1856/58.

Im Jahre 1856 sind 240 Kranke in das Kreislazareth aufgenommen worden und davon 43 gestorben, 4 als unheilbar und 193 als geheilt entlassen worden.

Im Jahre 1857 sind 127 Personen aufgenommen, wovon 23 gestorben, 5 als unheilbar und 99 geheilt entlassen worden sind.

Im Jahre 1858 wurden 78 Personen aufgenommen, von denen 10 starben, während 7 als unheilbar und 61 geheilt entlassen wurden.

Die Rechnungen der Lazareth-Kasse sind bis einschließlich für das Jahr 1859 gelegt und von der dazu gewählten Kreisständischen Commission becharget worden.

Aus den vorstehend mitgetheilten Resulten dürfte hervorgehen, daß das Lazareth als eine Wohlthat für den ganzen Kreis zu erachten, insbesondere aber hat sich dasselbe bei ausgebrochenen ansteckenden Krankheiten, wie Cholera und Typhus als wichtig und nützlich herausgestellt und es genießt der Kreis in diesem Institute offenbar einen großen Vorzug vor vielen anderen Kreisen der Provinz! —

Ostrowo im November 1860.

ko dla 6 osób, w następujących latach powiększono go na osób 20. Dotychczas leczy chorych do lazaretu przyjętych fizyk powiatowy Pan Koschny bezpłatnie, czyni to z jak największą gorliwością i sumiennością już od lat 26 t. j. od powstania zakładu, do którego urzędzenia starannie się przyłożył. Powiat tutejszy fizykowi swemu Panu Koschny pewno zawsze przyzna z dziękczynnością gorliwej jego wielkie zasługi, które ma podwzględem zakładu lazaretowego.

Niemniej i aptekarz tutejszy Pan Kujawa okazuje przychodzi w pomoc lazaretowi przez to że dozwala rabatu 25% od wszystkich lekarstw zakładowi temu potrzebnym.

W r. 1856. przyjęto do lazaretu 240 chorych, z tych wyleczono 193, a 4 osoby puszczono, których uleczenie nie jest podobnem, 43 chorych umarło.

W r. 1857. przyjęto 127 osób, z których 23 umarły, 99 osób wyleczono, a 5 puszczono bez wyleczenia.

W r. 1858. 78 chorych przyjęto do lazaretu, z których wyleczono 61, umarło 10 i 7 osób puszczono niewyleczonych.

Z tego okazuje się o ile przyczynił się zakład ten powiatowi.

Rachunki funduszu lazaretowego składane są do r. 1859. włącznie i takowe zrewidowane przez komisją stanów powiatowych na ten cel obraną.

Z tego wszystkiego okazuje się, iż zakład lazaretowy jest prawdziwym dobrodziejstwem powiatu, głównie zaś okazał się tem, gdy choroby zaraźliwe panowały, jako to cholera i tyfus i pod tem względem ma powiat tutejszy dogodność, której po innych powiatach prowincji jeszcze brakuje.

Ostrów w Listopadzie 1860. r.

to dla... w...
 go na...
 ten...
 gl...
 m...
 do...
 w...
 k...
 t...
 l...
 w...
 k...
 t...

W r. 1850...
 W r. 1851...
 W r. 1852...
 W r. 1853...
 W r. 1854...
 W r. 1855...
 W r. 1856...
 W r. 1857...
 W r. 1858...
 W r. 1859...
 W r. 1860...

W r. 1861...
 W r. 1862...
 W r. 1863...
 W r. 1864...
 W r. 1865...
 W r. 1866...
 W r. 1867...
 W r. 1868...
 W r. 1869...
 W r. 1870...

W r. 1871...
 W r. 1872...
 W r. 1873...
 W r. 1874...
 W r. 1875...
 W r. 1876...
 W r. 1877...
 W r. 1878...
 W r. 1879...
 W r. 1880...

W r. 1881...
 W r. 1882...
 W r. 1883...
 W r. 1884...
 W r. 1885...
 W r. 1886...
 W r. 1887...
 W r. 1888...
 W r. 1889...
 W r. 1890...

Ostatku w listopadzie 1890 r.

to dla... w...
 go na...
 ten...
 gl...
 m...
 do...
 w...
 k...
 t...
 l...
 w...
 k...
 t...

W r. 1891...
 W r. 1892...
 W r. 1893...
 W r. 1894...
 W r. 1895...
 W r. 1896...
 W r. 1897...
 W r. 1898...
 W r. 1899...
 W r. 1900...

W r. 1901...
 W r. 1902...
 W r. 1903...
 W r. 1904...
 W r. 1905...
 W r. 1906...
 W r. 1907...
 W r. 1908...
 W r. 1909...
 W r. 1910...

W r. 1911...
 W r. 1912...
 W r. 1913...
 W r. 1914...
 W r. 1915...
 W r. 1916...
 W r. 1917...
 W r. 1918...
 W r. 1919...
 W r. 1920...

W r. 1921...
 W r. 1922...
 W r. 1923...
 W r. 1924...
 W r. 1925...
 W r. 1926...
 W r. 1927...
 W r. 1928...
 W r. 1929...
 W r. 1930...

